

Pentti Airio

Sallan suunnan taistelut 1939–1940

Pentti Airio

Sallan suunnan taistelut

Sotahistorian laitoksen julkaisuja

ISBN 978-951-25-1965-1

Maanpuolustuskorkeakoulu
Sotahistorian laitos
PL 7, 00861 Helsinki
Suomi | Finland

Puh. +358 9 181 44 811
Fax +358 9 181 26 563
mpkk@mil.fi

► www.mpkk.fi

Sotahistorian laitoksen
julkaisuja

Pentti Airio

Sallan suunnan taistelut 1939–1940

Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos, 2009

Maanpuolustuskorkeakoulu Sotahistorian laitoksen julkaisuja

ISBN 978-951-25-1965-1

Kirjoittaja PENTTI AIRIO

Kansikuva HIIHTOHINAUS, SA-KUVA

Kuvat SA-KUVA

Kaaviot MARJO GRÖNROOS

Taitto KARI MERILÄ

Paino EDITA PRIMA OY, Helsinki 2008

Paperi SISUS: G-PRINT, 90 g/m²

Kirjasimet FRUTIGER & ADOBE GARAMOND PRO

© Tekijä ja Maanpuolustuskorkeakoulu

SAATTEEKSI

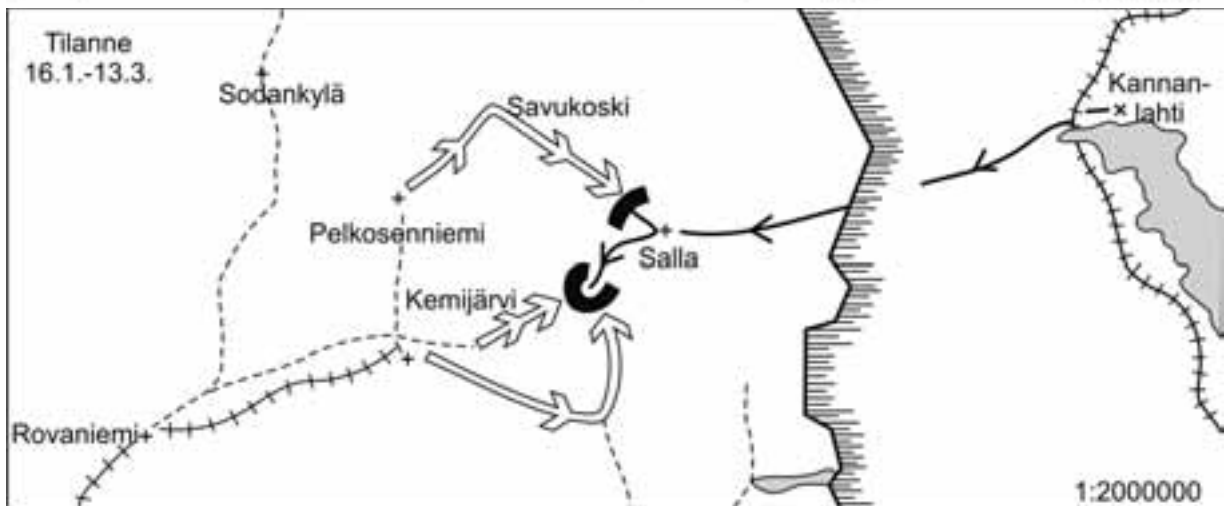
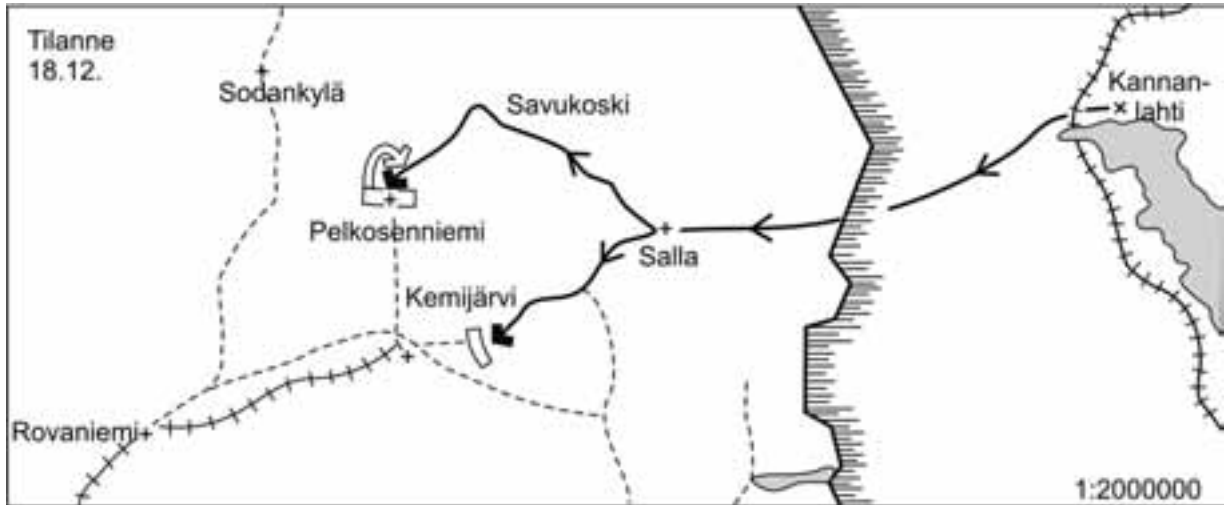
Jo usean vuosikymmenen ajan on kadettien koulutusohjelmaan kuulunut kesäleirin yhteydessä tutustuminen talvisodan aikana käytyihin Sallan suunnan taisteluihin. Lapin rintamalla toteutui joulukuussa 1939 melko puhdaspiirteisesti 1960-luvun loppupuolelta lähtien puolustusvoimiemme doktriiniksi määrätyn alueellisen taistelun periaatteet tiedostamattomastasi ja käytännön pakosta.

Majuri Vilho Roinisen noudattama taistelutapa, alkuvaiheessa varsin alivoimaisin joukoin ja asein, perustui viivytystaistelujen yhteydessä suoritettuihin vihollista kuluttaviin iskuihin ja oikea-aikaisiin irtautumisiin. Taistelualueen syvyys mahdollisti lisäjoukkojen keskittämiseksi vaadittavan ajanvoiton hankkimisen, sillä taistelut käytiin noin 200 kilomerin etäisyydellä Rovaniemellä sijainneesta johtavasta esikunnasta. Oman voiman kasvaessa ja vihollisen huolto-ongelmien lisääntyessä torjuttiin hyökkäykset ja siirryttiin puolustustaisteluun. Aktiivinen selustayhteyksien häirintä pakotti neuvostoasevoimat vetäytymään edullisempiin puolustusasemiin. Ruotsalaisten vapaaehtoisten saapuessa taistelualueelle helmikuun 1940 loppupuolella olisi ollut edellytykset vihollisen lyömiseen. Tavoitetta ei kuitenkaan voitu saavuttaa, sillä irti saatavat voimat oli siirrettävä Viipurinlahden torjuntataisteluihin.

Oheisen kirjasen tarkoituksena on tallentaa maastoharjoituksissa käsitelty sekä arkistoista löytynyt tieto kirjalliseen asuun. Sen avulla taistelupaikkoihin, tilanteisiin ja taktillisiin ratkaisuihin mielenkiintoa tuntevat voivat perehtyä asiaan ennen maastontarkastelua. Kirjasein avulla on myös helpompi palauttaa mieliin joitakin taistelun kulusta saatuja oppeja.

Pohjois-Suomen alue on ollut ja tulee edelleen olemaan maallemme turvallisuuspoliittisesti tärkeä alue. Pohjois-Skandinaviassa on neljän eri valtakunnan intressit riskikään. Kansainvälinen ja valtapoliittinen mielenkiinto alueen runsaisiin malmiesintymiin, energialähteisiin, jäättömiin satamiin sekä Pohjois-Norjan rannikon tärkeään strategiseen sijaintiin portinpylväänä Atlantin valtamerelle ei tule ainakaan lähivuosina vähenemään.

Sallan suunnan taistelu

SISÄLLYS

Alueen maasto- ja sääolosuhteet	7
Lappi operaatioalueena	8
Sotasuunnitelmat 1930-luvulla	11
Vahvuuksien kehittyminen taistelujen aikana	13
Viivytystaistelu rajalta Sallan kirkolle 30.11.–9.12.1939	19
Savukosken–Pelkosenniemen taistelut 10.–23.12.1939	22
Viivytys Joutsijärvelle 10.12.1939–17.1.1940	26
Vakauttamistaistelut Joutsijärvellä 10.–17.12.1939	28
Tilanteen vakiintuminen ja rintamavastuun siirto ruotsalaisille	32
Saijan alueen puolustustaistelut	34
Vihollisen jatkosuunnitelmat maaliskuussa 1940	36
Tarkastelu	39
Kolme merkittävää komentajaa – kolme jääkäriupseeria	

LIITTEET:

- Liitteessä 1 on esitetty suomalaisten joukkojen käyttöajatus.
- Liitteessä 2 on esitetty neuvostojoukkojen todennäköinen käyttöajatus.
- Liitteenä 3 on kaavio neuvostoasevoimien jalkaväkidivisioonan kokoonpanosta.
- Liitteenä 4 on kaavio erillisen pataljoonan kokoonpanosta.
- Liitteenä 5 on tietoja sotavarusteiden määristä talvisodan alkaessa.
- Liitteenä 6 on kuva Osasto Roinisen viivytystaisteluista 2.–9.12.1939 Kelsinkäisen ja Sallan kirkonkylän välisellä alueella.
- Liitteenä 7 on kuva Pelkosenniemen taistelusta 18.12.1939.
- Liitteenä 8 on kuva Osasto Roinisen viivytystaisteluista Märkäjärveltä Salmijärvelle 11.–13.12.1939.
- Liitteenä 9 on kuva Osasto Roinisen viivytystaisteluista Repoharjusta Joutsijärvelle 13.–16.12.1939.
- Liitteenä 10 on kuva Osasto Roinisen taisteluista Joutsijärvellä 17.–29.12.1939.
- Liitteenä 11 on kuva suomalaisten hyökkäyksistä 3.–4.1.1940 Joutsijärvellä.
- Liitteenä 12 on kuva taisteluista Päävaarassa 5.–6.1.1940.
- Liitteenä 13 on kuva puolustuksen järjestelyistä Märkäjärvellä 10.2.1940.
- Liitteenä 14 on kuva Lapin puolustuksesta vastanneen Ryhmä SFR:n komentosuh-
teista 27.2.–13.3.1940.
- Liitteenä 15 on kuva Stridsgruppen SFK:n ryhmytyksestä ja osasto Grafströmin tie-
dustelurekistä.
- Liitteenä 16 on kuva ryhmytyksestä Saijan suunnalla tammikuun ja maaliskuun väli-
senä aikana 1940. Liitteenä
- 17 on kuva neuvostoasevoimien hyökkäyssuunnitelmasta maaliskuun puolivälissä
1940.

Kuva 1. Vartiomies Kemijärven selkosilla helmikuussa 1940.

Alueen maasto- ja sääolosuhteet

Pohjois-Suomi jakautui aikaisemmin käsitteisiin Perä-Pohjola ja Lappi. Sotien jälkeen nimeä Perä-Pohjola on käytetty yhä vähemmän. Lapin alueen raja siirtyi ensin napapiirin tasalle ja myöhemmin maantieteelliseen käsitteeseen Lappi sisältyy nykyinen Lapin läänin alue.

Vielä talvisodan aikana Perä-Pohjolaan kuuluivat nykyisistä kaupungeista Rovaniemi, Kemi, Tornio ja Kemijärvi sekä pitäjät Keminmaa, Kolari, Pello, Posio, Ranua, Salla, Simo, Tervola ja Ylitornio. Sen sijaan Muonio, Sodankylä, Pelkosenniemi ja Savukoski kuuluivat jo silloin Lappiin.

Perä-Pohjola tai nykyisin termein Etelä-Lappi poikkeaa luontonsa puolesta selkeästi varsinaisen Lapin luonnosta. Perä-Pohjola on oma kasvuvyöhyke, jota hallitsevat metsien peittämät vaarajonot ja niiden välissä olevat suuret suot ja vesistöt. Vaarajonojen korkeus vaihtelee yleensä 50 ja 200 metrin välillä. Korkeita vaaroja ovat esimerkiksi Ounasvaara (204 m), Aavasaksa (242 m), Tarsavaara (359 m) tai Hatajavaara (392 m). Maakunnan itäosassa on tuntureita (esim. Suomutunturi ja Sallan Pyhätunturit). Järvet ovat muodoltaan usein rikkonaisia ja vaarojen ympäröimiä. Järvet kuuluvat useimmiten Kemijoen tai Tornionjoen vesistöihin. Alueen itäosassa kulki vedenjakaja, sillä itäisimmät vesireitit esimerkiksi Tuntsajoki laskivat Neuvostoliiton puolelle.

Perä-Pohjola on osa pohjoista havumetsävyöhykettä. Maapinta-ala on lähes 80 prosenttisesti metsän tai soiden peittämää. Yleisin puulaji on mänty. Joitakin lehtipuulaisia metsiköitä kasvaa aivan alueen lounaisosassa. Suot ovat laajoja rämeitä tai nevoja ja niillä kasvaa pieniä mäntyjä. Kasvuvyöhykkeen ilmasto saa vaikutteita pohjoisesta sijainnistaan. Talvella erityisesti yöpakkaset voivat olla erittäin kovia ja niillä on vaikutusta sotatoimiin. Lumipeitteen paksuus talvella 1939/40 oli joulukuussa noin 20 cm, tammikuussa 30–50 cm, helmikuussa 40–70 cm ja maaliskuussa 50–80 cm. Jängät ja vesistöt olivat joulukuun alussa jäässä, mutta eivät kantaneet vielä kaikkia moottoriajoneuvoja. Jäiden kantokyky parani melko nopeasti talven edistyessä. Esimerkiksi Pelkosenniemen taistelujen aikana joulukuun puolivälissä satoi päivällä räntää ja yöllä lämpötila laski miinus 40 asteeseen.

Lappi operaatioalueena

Lapin alueen sotilaspoliittinen merkitykseen ennen sotia vaikuttivat:

1. Norjan pohjoisrannikon ympärivuotuisesti sulat satamat.
2. Neuvostoliitolle tärkeä Muurmanskin satama ja sieltä johtava rautatie Kantalahden ja Louhen kautta maan ydinalueille.
3. Suomelle tärkeä Petsamon satama ja nikkelikaivos.
4. Harva maantieverkko.
5. Runsaat ja vaikeasti kierrettävät vesistöt.
6. Vaikeakulkuinen maasto.

Neuvostoliiton Euroopan puolella oli vain kolme merireittiä. Perinteisen Suomenlahdelta Tanskan salmien kautta kulkeva väylä ja Mustalta mereltä Turkin salmien kautta kulkeva väylä olivat mahdollisten kriisien aikana epävarmoja salmikapeikkojen vuoksi. Turvallisin ja varmin väylä johti Muurmanskista Jäämerelle. Sen sijaan Vienanmeren satamat olivat avoinna vain osan vuotta ja ne olivat vaikeasti liikennöitäviä.

Muurmanskin sataman käytön perusedellytys oli häiriötön junaliikenne Kantalahden ja Louhen kautta etelään edelleen Leningradiin asti. Muurmanskin radan suojaaminen oli Neuvostoliitolle ensiarvoisen tärkeätä. Kemijärveltä on nykyiselle rajalle noin 80 kilometriä, sieltä vanhalle rajalle noin 80 kilometriä ja edelleen Alakurtista Muurmanskin radalle eli Kantalahteen noin 100 kilometriä. Kantalahden kohdalla rautatien suojavyöhyke oli siis varsin kapea.

Neuvostoliitto ryhtyi 1930-luvulla rakentamaan maanteitä, jotka mahdollistivat suurehkojen joukkojen suuntaamisen Muurmanskin radan varrelta kohti länttä. Raate-Alakurtti-alueelta Oulu–Kemi–Ylitornio -alueelle, siis Suomen poikki leveyssuunnassa, johti kolme tietä. Suurempien teiden välillä oli Suomen puolella poikittaistiestä. Ruotsin ja Norjan pohjoiset liikenneväylät olisivat tietöiden jälkeen mahdollistaneet joukkojen suuntaamisen Pohjois-Ruotsin läpi Narviikkiin ja Tromsöön. Suomen puolella rautatie Kemijärvelle oli valmistunut 1934. Neuvostoliitolla ja Suomessa oli sama raideleveys. Se poikkeaa Ruotsin ja Norjan raideleveydestä.

Petsamon suunnalla maasto koostui laajoista tunturialueista ja rannikkoseudun tundravyöhykkeistä. Sisämaahan edettäessä alkoi noin sadan kilometrin kuluttua tulla metsävyöhyke. Maasto muuttui tavanomaiseksi vähäpeitteiseksi, aukeaksi ja rikkonaiseksi Lapin maastoksi. Suomelle Petsamon satama oli tärkeä, sillä Itämeren laivaliikenteen vaarantuessa Jäämeren reitti oli varma yhteys Atlantille. Jäämerentie eli maantie Rovaniemeltä Sodankylän ja Virtaniemen kautta Petsamoon oli saatu suurin ponnistuksin valmiiksi 1930-luvulla. Tie oli 1930-luvun lopulla varsin vilkkaassa käytössä kaivosteollisuuden ja tavaraliikenteen vuoksi.

Neuvostoliitto oli parantanut 1930-luvun lopulla Suomen itärajan suuntaan kulkevalta rautatieltä länteen suuntautuvia yhteyksiä. Esimerkiksi Kantalahdesta kohti Alakurttia johtavaa maantietä kunnostettiin. Rautatien rakentaminen Suomen rajan suuntaan oli aloitettu vuonna 1939 ja se valmistui talvisodan aikana. Töissä oli parhaimmillaan noin 100 000 vankia. Suomen puolella johti Alakurttiin hyvä tie. Se ulottui Tuntsaajoelle asti. Toinen tie itärajan tuntumaan kulki Kairalan vesistökapeikon alueelta kaakkoon Vuorijärvelle. Molemmat tiet olivat olleet vuosina 1937–1939 varsin suurien Vuorikylän ja Kurtin alueella toimineiden autosavottojen käytössä. Parhaimmillaan näillä vedenjakajan itäpuolisilla metsätyömailla oli töissä noin 1500 miestä, 300 hevosta ja 60 kuorma-autoa.

Sulan maan aikana vesistöt Tuntsaajoki, Kuolajärvi, Tenniöjoki ja Kemijoki sekä laajat runsasvetiset suot kanalisoiivat liikkumista. Heti vanhalta rajalta alkaen alkoivat Sallan vaikeakulkuiset tunturimaastot. Tunturien välissä oli kiviroveikkaa sekä syviä kuruja. Liikkuminen tien ulkopuolella oli vaivalloista. Rohmoivan ja Sallatunturin jälkeen maasto muuttui vaarამaisemaksi. Vaikka vesistöjä oli runsaasti, voitiin talvella rakentaa kantavia talviteitä vesistöjä ja tasaisempia maita pitkin.

Kuolajärven vesistökapeikossa sijaitsevasta Kairalan kylästä johti noin 20 kilometrin mittainen tie Sallan keskustaan. Siellä tie haarautui luoteeseen Savukoski–Pelkosenniemi-suuntaan ja länteen Joutsijärvi–Kemijärvi-suuntaan. Kirkonkylän länsipuolella oli myös runsaammin pikkutiestä. Tänne asti mahdollinen hyökkääjä oli sidottu yhteen tiehen. Sallan keskustan jälkeen tiestö mahdollisti levittäytymisen ja siten myös puolustajan joukkojen saarrostatamisen. (Sekaannusten välttämiseksi on todettava, että Sallan nykyinen keskusta sijaitsee silloisessa Märkäjärven kylässä.)

Talvisodan jälkeen tehdyn Moskovan rauhan määräysten mukaan Kantalahden suojavyöhyke kasvoi 100 kilometristä 180 kilometriin, kun lähes puolet Sallan pitäjän pinta-alasta liitettiin Neuvostoliittoon. Muurmanskin sataman suojavyöhyke laajeni myös hieman, kun Petsamossa Kalastajasaarenon alue liitettiin Neuvostoliittoon. Suomi veloitettiin rakentamaan rautatieyhteys Kemijärveltä uudelle rajalle. Neuvostoliitto yhdisti rautatien Kantalahteen. Rautatien rakentamisen vaatimus osoitti Neuvostoliiton ilmeisesti tähyävän kohti Pohjois-Ruotsin malmikenttiä ja Pohjois-Norjan satamia. Jatkosodan aikana saksalaiset rakensivat pohjoiseen lisää teitä ja paransivat lentokenttiä. Uusi Neuvostoliiton vaatima rata Kemijärveltä itään oli saksalaisille tärkeä huoltoväylä.

Sotien jälkeen tiestö kehittyi, kun alueelle perustettiin asutustiloja, ja aloitettiin Korean sodan buumissa laajat metsänhakuu-työt muuallakin kuin valtion mailla. Teitä tehtiin pääasiassa työttömyystöinä. Sotilaat moittivat liian runsaan tiestön syntymistä. Puhuttiin teistä ”Kekkonen 1–5”. Runsaan uuden poikittaistiestön valmistaminen hermostutti ruotsalaisia ja norjalaisia sotilaita. He kävivätkin siviilivaatteissa innokkaasti maastontiedustelumatkoilla Suomen Lapissa.

On mahdotonta sanoa tarkalleen, milloin Stalin päätti vallata Suomen. Viimeistään

vuoden 1938 Jartsev/Rybkin -neuvottelujen aikana on ryhdytty laatimaan kesällä 1939 julkaistua kirjasta ”Puna-armeijan marssiopas Suomeen”. Tässä sotasaaliina saadussa oppaassa on noin 200 sivua ja se sisältää tarkat tiedot Suomen halki johtavista teistä, mahdollisista kiertoteistä, kylistä, kaupungeista, silloista, vesistöistä, kahlaamoista, polttoainemasemista, sekä viestiyhteyksistä. Yksityiskohtaisen aineiston kokoamisessa olivat ilmeisen hyvänä apuna olleet suomalaiset aatetoverit. Sotasaaliiksi saatiin myös Perä-Pohjolan alueen ajanmukaisia kyrillisillä kirjaimilla painettuja karttoja.

Ajoneuvoliikenne Kemijoen vesistön yli Kemijärven kirkolta itään tapahtui sotien jälkeen rautatiesilta pitkin. Myöhemmin 1980-luvun taitteessa rakennettiin uusi maantiesilta. Huhujen mukaan sillasta tehtiin niin vankka, että se kestäisi tarvittaessa panssarivaunut. Tukkirekat eivät olisi tarvinneet aivan niin raskasteikoista siltaa. Silan tuhoaminen oli kylmän sodan aikana mitä todennäköisimmin sekä Norjan että Ruotsin sotasuunnitelmissa tuhottavien kohteiden luettelossa.

Rautaesiripun repeäminen ulottui vaikutuksiltaan myös Pohjois-Suomeen. Itä-Saksan irtaannuttua Varsovanliitosta siirsi Neuvostoliitto joukkojaan Keski-Euroopasta myös luoteiselle rajalleen. Ilmapuolustusjärjestelmä uusittiin siirtämällä Karjalan kannakselle ilmatorjuntaohjauksiköitä, hävittäjäkoneita hajautettiin Leningradin ilmapuolustuksen suojaksi ja taistelu- ja kuljetushelikoptereita siirrettiin muun muassa Alakurttiin. Kyseisen kokoinen helikopterimuodostelma mahdollistaa yllätyshyökkäystilanteessa Kemijärven siltojen nopean haltuunoton. Jos Levitunturin alue eli ns. Sirkkan portti oli ollut tärkeä kapeikko Norjan ja Naton suuntaan, niin Kemijoen sillat Kemijärvellä ja Pelkosenniemellä olivat ja ovat edelleen erittäin tärkeä kohde idän uhkaa torjuttaessa.

Ainakin vielä kesällä 1968 pohjoinen maayhteys oli neuvostoliittolaisten asialistalla, kun Urho Kekkonen vieraili kesäkuussa Kremlissä. Kekkonen tarjosi Brežneville Lapista Norjan rajan vastaisen alueen yhtenä vaihtokohteena, jos Neuvostoliitto palauttaisi Suomelle Viipurin ympäristöineen. Samassa kaupankäynnissä Kekkonen lupaili Suomen tunnustavan Saksan Demokraattisen tasavallan.

Sotasuunnitelmat 1930-luvulla

Luoteis-Neuvostoliiton infrastruktuurissa ja väestömäärissä 1930-luvulla lopulla tapahtui muutoksia, jotka eivät tunnu vaikuttaneen juurikaan Pohjois-Suomen operaatiosuunnitelmiin. Tiedettiin, että Kemiin, Kantalahteen ja Muurmanskiin oli rakennettu lentokentät. Tiedettiin, että liikenneyhteyksiä oli parannettu. Tiedettiin, että alueen väestömäärä mahdollistaisi noin 40 000 sotilaan suuruisen armeijan perustamisen. Yleisesikunnassa ei kuitenkaan uskottu venäläisten hyökkäävän vahvoimain Vienan alueelta Suomen puolelle. Linnoituslaitteiden rakentaminen vaikeasti kierrettäviin maastokapeikkoihin oli laiminlyöty. Linnoitustyöt Pohjois-Suomessa aloitettiin vasta syksyllä 1939.

Pohjois-Suomen Ryhmä (P-SR) perustettiin rajavartiolaitoksen organisaatioon pohjautuen Lieksan ja Petsamon väliselle alueelle. Ylimääräisten harjoitusten toimeenpanton yhteydessä aloittivat Lieksan, Kuhmon, Kajaanin, Suomussalmen, Kuusamon, Sallan, Rovaniemen, Tornion ja Petsamon ”Harjoituskeskukset” toimintansa. P-SR:n komentajana toimi rajavartiolaitoksen päällikkö kenraalimajuri Viljo Tuompo. Ylimääräisten harjoitusten eli YH:n alkaessa hän perusti esikuntansa Kajaaniin. Sotatoimet käynnistettiin lähes kymmenen vuotta vanhojen suunnitelmien pohjalta. Vuonna 1934 voimaan astunut VK 1 -suunnitelma (Venäjä-keskitys 1) oli vahvasti hyökkäyksellinen. Arvioitiin, että Neuvostoliitto käyttää mahdollisen hyökkäysvoimansa etelämpänä, Karjalan kannaksella. Siksi Laatokan pohjoispuolelle olisi käytössä vähäisemmät voimat. P-SR:n vastuualueella oli kaikkiaan kuusi rajavartioperusteista erillistä pataljoonaa, neljä täydennyspataljoonaa, yksi erillinen komppania, kolme täydennyskomppania sekä kaksi erillistä patteria varmistamassa Neuvostoliitosta Suomeen johtavien hyökkäysurien suuntia. Esimerkiksi Kuusamoon ryhmitetyn Er.P 16:n sekä Sallan suunnalle ryhmitetyn Er.P 17:n tehtävänä oli sodan syttyessä ylittää raja, pysäyttää vastustajaksi arvioitu jalkaväkirykmentti ja toimia sissitoiminnan keinoin hyökkääjän selustan viestiyhteyksiä, kuljetuksia ja huoltokeskuksia vastaan. Tällä sotatoimella oli tarkoitus sitoa neuvostoasevoimia ja häiritä jopa Jäämerenradan rautatiekuljetuksia. Joukkojen käyttöajatus pohjoisessa oli siis defensiivinen. Sen tuli kuitenkin perustua aktiiviseen toimintaan. Pohjoisen alueen joukoilla ei riittänyt panssarintorjunta- ja ilmatorjunta-aseistusta ja kaikki yhteensä kahdeksan kenttätykkiäkin olivat jäykkälävettisiä ”Hyppy-Heikkejä”.

Yleisesikunta tiesi P-SR:lle varattujen joukkojen riittämättömyyden. Se ei kuitenkaan katsonut voivansa vahventaa ryhmää Kannaksen suunnan kustannuksella. Oulun ja Raahan alueella perustettiin liikekannallepanon yhteydessä Pohjois-Pohjanmaan sotilasläänin miehistä ylipäällikön reserviin kuuluva 9. Divisioona. Divisioonasta kes-

kitettiin rintamalle yksi jalkaväkirykmentti, joka alistettiin Karjalan kannakselle ryhmittyneelle 8. Divisioonalle. Muut osat jäivät perustamisalueilleen. Tiedettiin, että 9. Divisioona, samoin kuin kaikki täydennysjoukot, tulisivat olemaan sotavarustukseltaan varsin vajaavahvuisia. Divisioonalla ei ollut esimerkiksi lainkaan tykistöä.

Suomalaisten tiedustelu ei ollut kyennyt selvittämään neuvostoasevoimien vahvuuksia syksyllä 1939. YH:n aikana 15.10.1939 laaditun yhteenvedon mukaan Muurmanskin–Kantalahden alueella tiedettiin olevan divisioona sekä vajaan 1000 miehen rajavartioujoukot. Lisäjoukkoja ounasteltiin kuitenkin mahdollisesti keskitettävän. Leningradin sotilaspiirin johdossa toimi sodan alussa Karjalan kannaksella 7. Armeija (kahdeksan divisioonaa), Laatokan Karjalassa 6. Armeija (viisi divisioonaa), Vienan Karjalassa 9. Armeija (kolme divisioonaa, joulukuun lopulla jo viisi divisioonaa) ja Kuolassa 14. Armeija (kolme divisioonaa). YH:n aikana vahvistui käsitys, että taisteluja ei kyettäisi ulottamaan rajan itäpuolelle ja siksi toteutetut harjoitukset olivat pääosin puolustus- ja viivytysharjoituksia. P-SRE käski tiedustella ja suunnitella puolustusasemat sekä määräsi linnoitustöiden painopistealueet.

Neuvostoliitto oli keskittänyt Kuhmon–Sallan väliselle raja-alueelle syksyn aikana 9. Armeijan. Siihen kuului viisi divisioonaa ja useita satoja lentokoneita. Esimerkiksi yksi lentokenttä sijaitsi Kantalahdessa. Armeijan tehtävänä oli katkaista Suomi etenevästi Pohjanlahdelle. Osana 9.A:n hyökkäystä Puolasta 8.11. alueelle saapuneen ja Valkovenäjällä perustetun 122.D:n tuli vallata Salla ja Kemijärvi sekä edetä kahdessa viikossa Rovaniemelle. Divisioonan perään keskitettiin myöhemmin 88.D, joka ryhmittyi Sallan kirkonkylän ympäristöön. Petsamon suunnalla toimivan 14. Armeijan tehtävä oli ottaa haltuunsa Petsamon nikkeli- ja kuparivokset ja varautua torjumaan mahdolliset länsimaiden maihinnousut. Sodan alkuvaiheessa 88.D oli kuulunut 14.A:n joukkoihin, mutta alistettiin taistelujen aikana 9.A:lle.

Liitteessä 1 on esitetty suomalaisisten joukkojen käyttöajatus.

Liitteessä 2 on esitetty Neuvostoliittolaisten joukkojen todennäköinen käyttöajatus.

Vahvuuksien kehittyminen taistelujen aikana

Neuvoastevoimien vahvennettu jalkaväkidivisioona hyökkäsi rajan yli 30.11.1939 Naamalla Alakurtista Sallaan johtavan tien suunnassa. Luoteis-Venäjällä, Argangelin alueella perustettu 273. Vuoristojalkaväkirykmentti (JR 273) alistettiin Valko-Venäjällä Orelin sotilaspiirissä perustetulle 122. Divisioonalle. Vahvennetun JR 273 tehtävä oli jatkaa etenemistä kohti Savukoskea heti kun Sallan kirkonkylä oli tullut vallatuksi. Hyökkääjä ei odottanut kohtaavansa kovaa vastarintaa ja uskoi siksi saavuttavansa tavoitteensa melko vaivatta. Neuvostojoukoille annetuissa ohjeissa oli painotettu, että Ruotsin rajaa ei saa ylittää. Kun eteneminen ei sujunut suunnitellulla nopeudella, keskitti Neuvostoliitto vuoden lopulla Sallaan Arkangelista siirretyin 88. Divisioonan.

Liitteenä 3 on kaavio Neuvostoasevoimien jalkaväkidivisioonan kokoonpanosta.

Sallan rajavartioston harjoituskeskuksessa perustettiin Lapin Rajavartioston apulaiskomentajan majuri V. Roinisen komentama Erillinen pataljoona 17 (Er.P 17, ”Sallan Pataljoona”, vahvuus 1 564 sotilasta ollen tavallista kivääripataljoonaa vahvempi). Pataljoonaan kuului ylimääräisenä joukkona täydennyskomppania (T-Os./Er.P 17). Komppaniasta käytettiin myöhemmin päällikkönsä luutnantti K. Kojosen mukaan nimeä Er.K Kojonen. Roiniselle alistettiin taistelujen alettua lisää pataljoonia, jolloin hänet määrättiin Osasto Roinisen komentajaksi. Sallan Pataljoonan komentajaksi nimettiin siinä vaiheessa kapteeni A. Väänänen. Sallan suunnan huoltokeskus toimi Kemijärvellä.

Liitteenä 4 on kaavio erillisen pataljoonan kokoonpanosta.

Sallan suunnalla käytyjen taistelujen vakauttamisvaiheessa oli aivan ratkaisevaa se, että vuonna 1934 oli rakennettu rautatieyhteys Rovaniemen ja Kemijärven välille. Vain rautateitse voitiin toteuttaa operatiivisen tason joukkojen kuljetuksia maan ydinalueilta pohjoiselle rintamalle. Alueen puhelinverkko oli hyvin harva. Rajavartioasemille oli rakennettu puhelinlinjat. Pääteiden varsilla sijaitsevista kylissä saattoi olla valtion puhelin. Myös joissakin pääteiden tuntumassa olleissa suuremmissa taloissa tai kauppaliikkeissä saattoi olla oma puhelin. Yhtymätason samoin kuin muidenkin kenttäradioiden puutteen vuoksi sotatoimia oli johdettava kantaviestiverkon yhteyksiä käyttäen.

Pohjoisen alueen reserveiksi oli perustettu vajaasti varustettuja täydennysjoukkoja. Länsirajan rajamiehet muodostivat rungon Tornion harjoituskeskuksessa muodostettuun Länsi-Lapin pataljoonaan. Rovaniemellä perustettiin kaksi täydennyspataljoonaa, josta käytettiin nimiä Os.A/RoHK (päämajan reserviä nimeltään aluksi Div KTäydP, sittemmin Er.P 18 ja Er.P 25, komentajana kapteeni E. Ahonius) ja Os.B/RoHK (aluksi III T/LR, sittemmin Er.P 19 ja Er.P 26, komentajana kapteeni J. A. Hänninen). Jou-

lukuun alkupuolella käskettiin Rovaniemellä perustaa viisi viidenkymmenen miehen vahvuista tiedusteluosastoa. Näistä kaksi, Tiedusteluosasto 9 (TO 9, johtajana luutnantti Luoto) sekä Tiedusteluosasto 10 (TO 10, johtajana vänrikki Vuorela) toimivat Sallan tien suunnalla. Kaksi tiedusteluosastoa lähetettiin Kuusamon ja yksi Petsamon suuntiin melko pian perustamisen tultua suoritetuksi. Vuorotellen Rovaniemelle ja Ouluun sijoitettu vajaan vahvuinen ja vailla aseita ollut täydennysjalkaväkirykmentti T-JR 7 (myöhemmin nimeltään T-JR 6 ja lopulta JR 40, komentajana majuri A. J. Perksalo) oli vahvuudeltaan suurin ja varustukseltaan huonoin täydennysjoukko.

Sallan suunnan rintamalla samoin kuin Petsamon suunnalla taisteluja johti P-SR:n alainen Lapin Ryhmän Esikunta. Sen komentaja oli Lapin Rajavartioston komentaja everstiluutnantti O. Willamo komentopaikkanaan Rovaniemi. Sallan suunnan sota- toimialueella oli ensi vaiheessa käytettävissä seuraavat joukot:

30.11.1939 Er.P 17, Er.K Kojonen

5.12.1939 Er.P 25 (aluksi nimi oli Er.P 18)

10.12.1939 TO 9 ja TO 10

12.12.1939 Er.P 26 (aluksi nimi oli Er.P 19), Torjuntaosasto Gräsbäck

Pohjois-Suomen alueen komentosuhteiden selkeyttämiseksi päämaja päätti 11.12.1939 erottaa Pohjois-Suomen Ryhmästä suoraan omaan komentoonsa Lapin Ryhmän. Sen komentajaksi määrättiin kenraalimajuri K. M. Wallenius. Alistussuhde astui voimaan 13.12.1939. Komentajan apulaisena toimi everstiluutnantti O. Willamo, esikuntapäällikkönä majuri I. Ahonen, operatiivisen toimiston päällikkönä kapteeni V. Karanko ja huoltopäällikkönä kapteeni E. Järvinen. Lapin Ryhmälle luvattiin perustamisen yhteydessä vahvistukseksi joulukuussa perustettu Jalkaväkirykmentti 40. Sen pataljoonat olivat I P (Oulu), II P (Kemi) ja III P (Pori). Lisävahvennukseksi alistettiin lisäksi kaksi Kenttätäydennysprikaatin pataljoonaa (VIII/KT-Pr. perustettu Heinolassa ja IX/KT-Pr. perustettu Porin ympäristössä), tykistöpatteri (1./KTR 22, Jyväskylä), vajaa kranaatinheitinkomppania (3.KrhK, Tampere) ja viestijoukoksi 9.VK:n Oulussa ollut osa. Päämaja oli antanut määräyksen, että Rovaniemellä tulisi perustaa vielä yksi jalkaväkipataljoona. Se jäi varusteiltaan ja päällystön puutteesta niin vajaaksi, että sitä ei voitu perustaa. Harjoituskeskuksessa olleista varusmiehistä ja rajavartiolaitoksen reservialiupeeerikoulun oppilasta sekä joistakin täydennysmiehistä ja vapaaehtoisista suojeluskuntalaisista perustettiin 5./RoHK, jota kutsuttiin päällikkönsä mukaan Erilinen komppania Viitaharjuksi.

Laivanvarustaja, jääkärimajuri R. Nordström oli talvisodan alkaessa kuullut jääkäriystävältään everstiluutnantti Willamolta varsin pessimistisen arvion todennäköisestä tilannekehityksestä sekä että Rovaniemellä on 2 000 sotilasta vailla käsiaseistusta ja että koko Sallan suunnalla ei ole minkäänlaista panssarintorjuntakykyä. Nordström piti erittäin tärkeänä maayhteyden säilymistä Ruotsiin ja siksi hän lähti kotoaan Ylitorniosta kiireimmiten yhdessä professori T. M. Kivimäen kanssa Ruotsin puolelle Karunkiin ja sieltä pikajunalla Tukholmaan. Nordström onnistui vaikutusvallallaan

Kuva 2. Ruotsista hankittu 37 mm Bofors-panssarintorjuntatykki

hankkimaan Pohjois-Suomen joukkojen aseistuksen parantamiseksi kahdeksan 37 mm pst-tykkiä, 100 pikakivääriä ja 2 000 kivääriä ampumatarvikkeineen. Päämaja olisi halunnut Nordströmin hankkimat tykit Kajaaniin ja Ouluun, mutta Nordström sanoi, että kaikki nämä aseet on hankittu pohjoisimman Suomen tarpeisiin. Valmiiksi koulutetut neljä panssarintorjuntajoukkuetta komennettiin Hämeenlinnan koulutuskeskuksesta pohjoiseen. Ruotsista tulleilla 6,5 mm:n pikakivääreillä ja Mauser-kivääreillä varustettiin muun muassa 16.12. perustettu Er.K Viitaharju (joulukuun lopusta uuden päällikkönsä luutnantti M. Sarven nimen mukaisesti Er.K Sarvi) oli erittäin tulivoimainen ja sitä käytettiin sivustan varmistustehtävissä. Komppaniassa oli yli 200 miestä ja 20 pikakivääriä.

Sotavarustetilanne oli talvisodan syttyessä kaiken kaikkiaan hyvin vaikea. Kenttäarmeijalta puuttui sodan alkaessa noin 100 000 kivääriä, panssarintorjunta-aseistus

Kuva 3. Sotilaiden vaatetus oli kirjavaa.

lähes kokonaan, ainakin 100 kenttätykkiä ja lähes kaikki kenttätykistön ja kranaatinheittimistön ampumatarvikkeet. Suurimmalta osalta puuttui myös mm. sotilaspuku, sotilassaappaat ja esimerkiksi kaikilta täydennysjoukoilta – siis myös JR 40:ltä – kaikki majoitusteltat. Lapin Ryhmän huoltopäällikkö hankki sodan aikana 7 000 paria suksia, 7 000 porontaljaa, 1 000 peskiä (poronnahasta tehty lapinturkki), 600 paria pieksuja. Kotirintaman naiset kutoivat villavaatteita ja tekivät lumipukuja. Sodan aikana Enso-Gutzeitin tehtaat valmistivat 20 000 pahviteltoa, panssarivaunutoimiston johdolla tehtiin yli 130 000 puulaatikkomiinaa samoin kuin 50 000 polttopulloa. Ensimmäiset puiset laatikkomiinat olivat käytettävissä rintamalla joulukuun puolivälin jälkeen.

Liitteenä 5 on tietoja sotavarusteiden määristä talvisodan alkaessa.

Päämajan alainen Lapin Ryhmä sai toiminta-alueelleen seuraavia vahvennuksia:

- 14.12.1939 VIII/KT-Pr. (kapteeni V. Levänen) ja IX/KT-Pr. (kapteeni T. Granberg) sekä 1.Pst.J (vänrikki Syrjänen)
- 17.12.1939 JR 40 (majuri A. Perksalo)
- 18.12.1939 3 pst-joukkuetta, joista yksi Petsamon suunnalle
- 18.12.1939 Er.K Viitaharju
- 18.12.1939 1.Ptri/KTR 22, 3.KrhK(-), 9.VK(-)
- 12.1.1940 Ruotsalainen lentolaivue F 19 ja ilmatorjuntajoukkoja (6 automaatti-ilmatorjuntatykkijaosta ja 1 raskas patteri)
- 6.2.1940 I/KTR 22 (kapteeni P. Hinnerichsen)

Kuva 4. VIII/KT-Pr:n komentaja kapteeni Teira helmikuussa 1940. Molemmilla kuvan upseereilla on poronnahkaiset kintaat ja säärystimet.

27.2.1940 SFK, ryhmän esikunta, 2 taisteluosastoa (pataljoona ja tykkipatteri) ilmatorjuntakomppania, panssarintorjuntakomppania ja autokomppania ja aselajiyksiköitä. Yksi taisteluosasto oli vielä koulutettavana Tornio–Oulu-alueella

Prikaatin vahvuinen Svenska Frivilligkåren (SFK) koottiin Kemin ja Tornion alueelle. Ensimmäiset vapaaehtoiset saapuivat koulutuspaikalle 28.12.1939 everstilutnantti M. Dyrssenin johdolla. Koska Ruotsin hallitus oli ankarasti kieltänyt perustamasta

vapaaehtoisjoukkoja Ruotsin alueella, tulivat aseet ja varusteet Suomen puolelle eriaikaisesti kuin joukot. Majuri Nordström toimi yhdessä entisen pääministerin, professori Kivimäen kanssa erittäin aktiivisesti pohjoismaisten vapaaehtoisten kokoamiseksi Suomen avuksi Ruotsista, Norjasta, Tanskasta, Unkarista ja useasta muusta maasta. Suomeen saapuneet vapaaehtoiset allekirjoittivat liittymisestään sopimuksen ja heidät otettiin armeijan vahvuuksiin. Upseerit liitettiin armeijan upseeriluetteloon.

Lentolaivue F 19 otti Pohjois-Suomen ilmatilan rintamavastuun 12.1.1940. Konekalustona oli 12 hävittäjää (J8, Gloster Gladiator) ja neljä kevyttä pommittajaa (B4, Hawker Hart). Laivueen saapuminen Veitsiluotoon oli erittäin tärkeää pyrittäessä rajoittamaan neuvostoilmavoimien vapaata toimintaa Pohjois-Suomen ilmatilassa. SFK liitettiin Suomen puolustusvoimiin 20.2.1940. Samassa käskyssä ylipäällikkö määräsi Lapin Ryhmän pääosat irrotettavaksi rintamavastuusta ja siirrettäväksi ylipäällikön reserviksi Rovaniemelle. Vaihto piti suorittaa loppuun 29.2.1940, mutta sitä kyettiin hieman aikaistamaan ja irti saadut joukot keskitettiin suoraan Viipurinlahdelle. Rintamavastuun ottaneen Ryhmä SFr:n komentajana toimi kenraaliluutnantti Ernst Linder. Hänelle alistettiin kaikki hänen vastuualueellaan olevat suomalaisetkin joukot.

Lapin Ryhmän vastuualueella Kuusamosta Petsamoon toimi ennen ruotsalaisten tuloa esikunta- ja huoltomuodostelmatkin mukaan laskien kaikkiaan noin 8500 sotilasta. Näistä joukoista JR 40, kaksi kenttätäydennysprikaatin pataljoonaa ja kenttätykistöpatisteri (pl. yksi patteri) siirrettiin Viipurinlahdelle. Linderin johtaman Lapin Ryhmän kokonaisvahvuus oli maaliskuun alussa lähes 11 000 sotilasta.

Viiyvitys vaihe rajalta Sallan kirkolle 30.11.–9.12.1939

Raja-alueen evakuoinneista vastuussa olleet sisäasiainministeri Urho Kekkonen ja kansanhuoltoministeri Juho Koivisto eivät usean muunkaan ministerin tavoin uskoneet sodan syttyvän. YH:n aikana raja-alueelta sisämaahan siirtynyt väestö oli paltannut rajaseudulle ja koulut olivat aloittaneet toimintansa uudelleen. Sodan syttyessä jäi itärajalta vajaat 1 500 siviiliä sotavangeiksi. Suurin osa heistä oli asunut Laatokan Karjalassa Hyrsylän mutkan alueella. Sallassa jäi vankeuteen vain runsaat kymmenen henkeä. Tuhannet sallalaiset ehtivät paeta sodan jaloista. Omaisuus jäi kuitenkin evakuoimatta. Evakkojen oli taivallettava alkumatka jalan. Armeijan hevosia lähetettiin

Kuva 5. Evakuointikuljetuksia suoritettiin mahdollisuuksien mukaan armeijan käyttöön otetulla ottoajoneuvokalustolla.

apuun. Kelsinkäisestä evakot siirrettiin autoilla Kemijärvelle ja sieltä junalla länsirajan tuntumaan. Siviiliväestöstä tyhjennettävää aluetta laajennettiin niin, että esimerkiksi Kemijoen itäpuolisten kylien väestö ja karja määrättiin liikkeelle itsenäisyyspäivänä.

Suomi ei halunnut provosoida liikekannalle pannuilla joukoillaan itäistä naapuriaan. Siksi joukkojen ryhmitys oli kauttaaltaan takapainoinen. Sallan pataljoonan (Er.P 17) kaksi komppaniaa oli ryhmittynyt puolustukseen Kairalan ja Mikkolan kapeikkoihin (yli 40 kilometriä valtakunnan rajalta). Vain yksi komppania oli asemissa Kelsinkäisessä. Vuorikylän suunnalla Ontonjoella oli Er.K Kojonen. Pataljoona oli lisäksi miehittänyt rajavartioasemat Siemingissä, Vuorikylässä, Kurtilla, Korjassa sekä Martilla. Kurtilla oli reserviläisillä vahvennettu, noin 30 miehen vahvuinen rajavartion osasto. Lähimmät päämajan reservit olivat parin sadan kilometrin päässä Rovaniemellä. Hanhisulppavaaran partion satua havainnon rajan yli vyöryvistä joukoista 30.11. aamupäivällä se levitti tiedon sodan syttymisestä lähiseudun taloihin. Rajavartioasemat hälyttivät erämaa-alueen väestön.

Neuvostoliittolaisen 9.A:n tavoite oli edetä Salla–Kemijärvi-suunnassa Rovaniemelle kahdessa viikossa ja jatkaa sieltä kohti Torniota. Tarkoitus oli siis katkaista maayhteys Ruotsiin. Kärjessä hyökkäävän 122.D:n ensimmäinen tavoite oli Sallan kirkonkylä, mistä divisioonan oli Märkäjärven–Joutsijärven suunnassa jatkettava toisena tavoitteena Kemijärvi.

Ennen sodan alkua hyökkäystehtävän saaneen vihollisyhtymän etumaiset joukot oli siirretty 29.11.1939 kolmen kilometrin päähän rajalta. Divisioonan soittokunta loi edellisenä iltana hyökkäyshenkeä konsertoimalla etulinjassa. Ensimmäisen sotapäivän aikana hyökkääjä saavutti Alakurtin. Taistelut Kelsinkäisessä alkoivat 2.12. illalla. Kiihneiden taistelujen jälkeen edullisista puolustusasemista oli luovuttava seuraavan päivän aamuna. Pataljoona oli saanut tulikasteensa, asemista luovuttiin vasta käskystä. Seuraava taistelu käytiin maastollisesti epäedullisimmissa asemissa Kuolajärven 18 kilometrin pituisella järvilinjalla Kairalan ja Mikkolan kapeikoissa. Puolustustaistelua häittäsi se, että itäranta oli korkeampi ja hallitsevampi kuin alemmalla oleva länsiranta. Vähäisen lumen vuoksi hyökkääjä saattoi levittäytyä ja hyökätä useampi pataljoona samanaikaisesti rintamassa. Hyökkääjä oli kärsinyt melkoisia miestappioita edellisessä taistelussa ja käytti 4. päivän hyökkäysvalmisteluihin. Panssarivaunuja siirrettiin etulinjaan ja tykistö meni asemiin. Seuraavana päivänä kyettiin torjumaan kaikki hyökkäykset ja onnistuttiin konekivääritulella jopa saattamaan yksi panssarivaunu liikuntakyvyttömäksi. Illalla alkoi voimakas tykistötuli.

Kriittisen tilanteen vuoksi päämaja alisti sen reserviin kuuluneen Er.P 25:n Lapin Ryhmän Esikunnalle. Joukko kuljetettiin välittömästi Rovaniemeltä Kairalan–Mikkolan tasalla olleisiin asemiin. Er.P 25 otti rintamavastuun 6.12. ja Er.P 17 pääsi hetkeksi lepoon. Ensimmäisessä tulikasteessaan Er.P 25 ei kyennyt torjumaan neljän neuvostopataljoonan samanaikaista hyökkäystä. Majuri Roininen käski Er.P 17:n kolmen komppanian voimin vastahyökkäyksen, mutta se ei vakauttanut tilannetta, vaan

kahdesta erillisestä pataljoonasta muodostetun Osasto Roinisen oli irtaannuttava puolustustaistelulle edullisesta vesistökaupista ennen puolta päivää 7.12.

Kiimaselän ja Jänisvaaran asemissa hyökkääjä kyettiin pysäyttämään vain hetkeksi. Erityisen ongelmallista oli se, että puolustajalla ei ollut lainkaan panssarintorjunta-aseita. Epäsuora tulituki oli kranaattipulasta kärsivän kevyen kranaatinheitinvarassa. Paksuun lumeen tupsahtavalla 81 mm:n kranaatilla ei ollut juuri tehoa. Lisäksi kranaatinheitinvaran iskusytyttimet toimivat pakkasessa varsin huonosti. Osasto Roinisen oli kuitenkin jatkettava syvällä alueella tapahtuvaa viivytystä ja pyrittävä aktiivisiin sivustaiskuin, murrostein ja hävittein hidastamaan neuvostojoukkojen liikettä. Talot tuikattiin tuleen, jotta venäläiset eivät voineet käyttää niitä majoitustiloinaan. Heinälatojen polttaminen oli myös tärkeää, sillä vahvennettuun 122. Divisioonaan kuului useita tuhansia hevosia.

Hyökkäysvaunukomppaniolla vahvennettu kärkipataljoona tunkeutui palavaan Sallan kirkonkylään aamuyöstä 9.12. Jalkaväen hyökkäykset oli kyetty torjumaan kivääri- ja konekiväärituloilla. Savun turvin 11 panssarivaunua pääsi ylittämään Sallajoen, jolloin vailla kunnollista panssarintorjuntavälineistöä olevan jalkaväen oli luovuttava asemistaan ja irtauduttava. Tie Pelkosenniemen suuntaan oli hyökkääjän käytettävissä.

Neuvostojoukot olivat edenneet 10 päivän aikana runsaat sata kilometriä. Etulinjan hyökkäystaisteluissa olivat vuorotelleet jalkaväkirykmentit 420, 596 ja 273. Joukot olivat maastokelpoisia ja kykenivät toimintaan myös pimeällä. Erityisesti panssarivaunujen esteetön käyttö aiheutti puolustajalle ongelmia. Panssarikammo ja pakokauhu levisivät helposti vailla panssarintorjuntakoulutusta ja -aseistusta oleviin sotilaisiin.

Liitteenä 6 on kuva Osasto Roinisen viivytystaisteluista 2.–9.12.1939 Kelsinkäisen ja Sallan välisellä alueella.

Savukosken ja Pelkosenniemen taistelut 10.–23.12.1939

Sallan kirkonkylän menettämisen jälkeen tilanne muodostui yhä ongelmallisemmaksi. Lapin Rajavartioston johdolla Rovaniemen harjoituskeskuksessa juuri valmiiksi saadut Er.P 26, tiedusteluun ja sissitoimintaan tarkoitetut tiedusteluosastot TO 9 ja TO 10 lähetettiin rintamalle. Vahvennetun joukkueen vahvuinen TO 9 oli aluksi ainoa Savukoskelle johtavan tien suunnassa viivyttävä joukko. Sen tueksi perustettiin pikaisesti Savukosken ja Pelkosenniemen suojeluskuntapojista, Martin vartion rajamiehistä ja ilmavalvontamiehistä Torjuntaosasto Gräsbäck. Sen vahvuus oli 1+9+102. Aseistuksena joukolla oli sotilaskiväärejä, metsästysaseita ja pienoiskiväärejä.

JR 273 ja 153.Er.Tied.P lähtivät etenemään Savukosken suuntaan 11.12.1939. Luutnantti Luodon johtama TO 9 joutui irtautumaan aamupäivällä Kotalasta ja iltapäivällä Saijasta. Tiedustelupataljoonalla, hyökkäysvaununpataljoonalla ja kenttätykistöpatte-ristolla vahvennettu rykmentti oli jo aikaisemmissa taisteluissa harjaantunut. TO 9 ja vänrikki Gräsbäckin torjuntaosasto eivät kyenneet pysäyttämään hyökkääjää. Avuksi lähetettiin 12.12.1939 1/Er.P 26 (luutnantti Sallinen) ja kolme päivää myöhemmin hyökkäystehtävän saanut VIII/KT-Pr. Heinolassa perustettu pataljoona oli vieraassa ympäristössä ja vailla taistelukokemusta. Aseistukseltaan ylivoimaiset JR 273 eteni panssariajoneuvot kärjessä puolustajan vastatoimenpiteistä huolimatta vääjäämättä kohti Pelkosenniemeä. Savukoskelta irtauduttiin 14.12. ja taistelut Pelkosenniemen lossirannassa alkoivat 16.12. Pahasti hajalle lyödyt suomalaiset joukot koottiin Pelkosenniemellä.

Vihollinen oli työntyessään Pelkosenniemelle edennyt Sallan kirkonkylältä kuudessa vuorokaudessa 100 kilometriä. Kemijärven itäpuolella taistelevan nelipataljoonaisen Osasto Roinisen selustayhteydet Kemijärvelle alkoivat olla vaarassa. Roinisen tehtävä oli pitää Joutsijärven asemat. Lapin Ryhmän komentajan tehtävät vastaanottanut kenraalimajuri Wallenius päätti suunnata vahvennukseksi saamansa JR 40 Pelkosenniemelle, sillä Pelkosenniemen suunta oli sillä hetkellä todella kriittinen. Majuri Perksalon rykmentti oli saapunut 14.–16.12. välisenä aikana junilla Kemijärvelle ja oli 17.12. kuluessa kokonaisuudessaan Pelkosenniemellä. Rykmentin tehtävä oli tuhota Pelkosenniemen suuntaan edennyt vihollinen. Tehtävä oli pyrittävä suorittamaan kyllin syvällä kierto-likkeellä pohjoisesta päin. Tehtävä tuli käskyn mukaan olla loppuun suoritettu 18.12. kuluessa. Se oli kova tehtävä juuri perustetulle ja ensimmäiseen tehtäväänsä lähetetylle täydennysrykmentille. Miehistö oli pääosin ikäluokkaa 1900 ja 1901.

Majuri Perksalon rykmentti oli vailla viestivälineitä, panssaritorjunta-aseita, tykistöä ja majoitusvälineitä. Alueella jo taistelevien joukkojen (VIII/KT-Pr, 1/Er.P 26 ja Os. Gräsbäck) taistelukyky ei ollut kehuttava, joten ne alistettiin Perksalolle.

Laaditun taistelusuunnitelman mukaan kahden pataljoonan saarrostavan hyökkäyksen piti alkaa aamuyöstä 18.12. Samaan aikaan tuli hyökätä rintamassa kohti lossirantaa. Saarrostushyökkäykseen määrättyjen pataljoonien pimeässä ja räntäsateessa tapahtunut ryhmittäminen kirkonmäelle kangerteli. Pahaksi onneksi JR 273:n osat olivat alkaneet samaan aikaan oman saarrostushyökkäyksensä lossirannan pohjoispuolelta. Kärjessä liikkeelle lähtenyt suomalaispataljoonista (III/JR 40) sitoutui taisteluun kylän koillispuolella. Kapteeni Suoranta suuntasi pataljoonansa (I/JR 40) marssireitin enemmän länteen välttääkseen viholliskosketuksen. Osa hänenkin pataljoonansa miehistä lipsi ryhmittämisestä. Aamun valjetessa tien suunnan puolustus (II/JR 40) murtui. Koko päivän ajan käytiin kiivaita taisteluja melko sekasortoisessa tilanteessa. Pimeän tultua ankarat taistelut kirkonkylän hallinnasta jatkuivat.

Muutama panssarivaunu murtautui päivällä tien suunnassa läpi. Kun eräs moottoripyörälähetäjä kertoi selustaan murtautuneista vihollispanssareista rykmentin kuormastoon kuuluville, syntyi hevosmiesten keskuudessa hillitön pakokauhu. Tien täydeltä tungeksi hevosia rekineen kohti Kemijärveä. Mairijoelle puolustukseen ryhmitetyn VIII/KT-Pr:n miehet yhtyivät osittain juoksukilpailuun. Päätäväisin toimin karkulaiset saatiin kuitenkin pysäytettyä ja palautettua kirkonkylän alueelle. Aamupäivän aikana alueelle tulleen panssarintorjuntatykkijoukkueen olemassaolo oli omiaan lieventämään hyökkäysvaununaniikkia. Joukkue vaurioitti yhtä vaunua ja hillitsi muiden vaunujen murtautumisyrityksiä.

Tilanne oli ollut niin kriittinen, että jo iltapäivällä 18.12.1939 kenraalimajuri Wallenius oli antanut Pelkosenniemelle siirtyneelle everstiluutnantti Willamolles, tämän sitä anellessa, luvan Pelkosenniemen kylän polttamisesta. Varmuuden vuoksi myös Kemijärvellä sijainnut huoltokeskus oli saanut käskyn valmistautua siirtymään kohti Rovaniemeä. Willamon oma tilannearvio kuvastui hänen Lapin Ryhmän esikunnalle Rovaniemelle kello 20.45 lähettämästään ilmoituksesta: ”Joukot aivan sekaisin ja väsyneet. Nykyisiä asemia ei voida pitää. Upseeristo ja miehistö aivan pelon vallassa. Sodankylän suunnan varmistaminen tehtävä Rovaniemeltä käsin. Kapteeni Saarela kadonnut.” Pelkosenniemen kylän polttamistehtävän saanut poliisipäällikkö ei onneksi kiirehtinyt käskyn toimeenpanolla, vaan hän seurasi tilanteen kehittymistä.

Rovaniemen esikunta määräsi pari päivää aikaisemmin perustetun, kesän 1939 varusmiehistä pääosin muodostetun, Er.K Viitaharjun siirtymään 18.12. iltamyöhällä autokuljetuksin Askaan Sodankylän tien varmistustehtävään. Sodankylään johtavan tien suunta oli Willamon ilmoituksen mukaan avoin. Seuraavana päivänä komppania oli asemassa Kaunisvaarassa, josta se hiihti Kitisen vartta Suvannon kylään. Komppania ei kohdannut vihollisen osastoja.

Taistelu Pelkosenniemellä näytti ratkenneen neuvostojoukkojen voittoon. Viime hetkellä JR 273:n selustaan edennyt I/JR 40 hyökkäsi tielle. Pataljoona oli ylittänyt vailla yhteyksiä rykmenttiinsä keskipäivällä Kitisen ja Luiron näiden yhtymäkohdassa. Pataljoona saapui tien tuntumaan illan hämärtyessä noin kello 17 ja 18 välillä lossilta

kilometri koilliseen. Taistelusuunnitelman mukaan kahden komppanian tuli kääntyä Pelkosenniemen suuntaan yhden suojatessa selustaa idän suuntaan. Pimeässä käydyssä taistelussa tuhottiin yllätetty taisteluväsymyksestä kärsinyt JR 273:n huoltokeskus sekä rykmenttiä tukeneen patteriston tuliasemat. Suorannan pataljoona meni pimeässä pahasti hajalleen ja miehiä eksi omasta joukostaan. Savukosken suuntaan ei kyetty luomaan saartorengasta. Kirkonkylän pohjoispuolella oli käynnistynyt samoihin aikoihin Perksalon jo aikaisemmin käskemä II/JR 40:n vastahyökkäys. Neuvostojoukot irtautuivat sekasorron vallassa kuulleessaan taistelun ääniä myös selustastaan. Paetessaan Savukosken suuntaan jättivät venäläiset huomattava määrä kalustoa lähtöpaikalleen.

Yöllä lähes 40 asteen pakkasessa käydyissä taisteluissa joukot kahakoivat sikin soikin. Vaikka Suorannan pataljoonan hyökkäys oli alkanut vaikutta jo ennen kello 19:ää, ei tieto siitä välittynyt rykmentin komentopaikalle tai everstiluutnantti Willamolles. Willamo poistui kello 20.45 ilmoituksen annettuaan Perksalon komentopaikalta tietämättä mitään I/JR 40:n hyökkäyksen aiheuttamasta paniikista vihollisen selustassa. Willamon mukana ollut kapteeni V. Karanko on merkityttänyt ”viralliseen” kertomukseen Suorannan iskun alkaneen kello 21, sillä tieto taistelusta tuli lääkintähenkilöstön välittämänä Perksalon kylän eteläpuolella sijainneeseen esikuntaan vasta Willamon poistumisen jälkeen.

Pelkosenniemen puolustajat olivat taistelun jälkeen sekaisin ja loppen väsyneet. Miehiä harhaili metsässä ja osa oli palelluttanut itsensä pahasti. Vähitellen kello yhden jälkeen yöllä alkoivat esimerkiksi Suorannan pataljoonan miehet palailla lähtöpaikalleen. Miehiä ilmestyi oman komppanian yhteyteen vielä seuraavan päivänkin aikana.

Taistelukosketus perääntyvään viholliseen katkesi. Vaikka Willamo vaati aamulla komentopaikalle palattuaan välitöntä takaa-ajoa, se alkoi vasta 19. päivän iltana. Pienien kahakoiden jälkeen Savukosken keskusta saavutettiin 21.12. Koska tilanne Joutsijärven rintamalla oli edelleen vaikea, käski LRE pari päivää ennen joulua JR 40 siirtämisen Kemijärvelle, josta sen tuli olla valmis toimimaan Joutsijärven suuntaan. JR 40 (pl. I/JR 40) kuljetettiin autoilla joulunpyhinä Kemijärven alueelle. Arvokasta sotasaalimateriaalia ryhdyttiin heti lajittelemaan ja kunnostamaan mahdollisimman nopeaa käyttöönottoa varten.

Savukosken ja Saijan suunnalle perustettiin Osasto Suoranta (I/JR 40, VIII/KT-Pr., 1./Er.P 26, TO 9, Krh.K/JR 40, 2.Pst.J). Nyt oli mukana jo panssaritorjuntaakin, sillä 18.12. Pelkosenniemelle saapunut vänrikki Rosenströmin joukkue oli alistettu hämäläispataljoonalle. Samaisen pataljoonan komentajaksi oli vaihdettu kapteeni K. Teira. Saija saavutettiin vähäisin taisteluin 23.12. kuluessa ja sinne ryhmitettiin puolustukseen. Etulinja kulki Mukkalajärven ja -kylän luoteispäässä.

Suomalaisten tappiot Pelkosenniemen taistelussa olivat 117 kaatunutta, 103 haavoitunutta ja 50 kadonnutta. Neuvostoliittolaiset puolestaan menettivät arviolta 200–400 miestä kaatuneina, 40 autoa, 8 hyökkäysvaunua, 3 kenttätykkiä, 200 hevosta ja hevoskuormittain käsiaseita ja patruunoita. Taistelupaikalla myöhemmin käynyt Lapin

Ryhmän komentaja kenraalimajuri Wallenius kuvasi taistelupaikkaa varsin värikkäästi: ”Vihollinen löytiin niin perusteellisesti, että maantie jäi laidasta laitaan tukituksi sortunein hyökkäysvaunuin, murskautunein autoin, pirstotuun ajoneuvoin; saaliiksi jäi joitakin tykkeitä, kymmeniä autoja, erilaisia aseita, hevosia, satamäärin satuloita sekä paljon muun lisäksi propagandakuormasto, joka sisälsi Leninin ja Stalinin kuvia, kirjaston, filmikoneen, propagandafilmejä, julisteita, seinävaatteita, pitsiverhoja sekä septetin torvet – ne, joilla Suomeen marssittaessa soitettiin.”

Liitteenä 7 on kuva Pelkosenniemen taistelusta 18.12.1939.

Kuva 6. Haavoittuneita kuljetetaan takalinjoille.

Viivytyt Joutsijärvelle 10.–17.12.1939

Sallan, entisen Kuolajärven pitäjän, kirkonkylän vallannut 122.D viipy alueella Svajaan vuorokauden valmistautuakseen hyökkäyksen jatkamiseen. Divisioonaan kuuluvat JR 420 ja JR 596 käynnistivät 10.12. aamupäivällä sotatoimen Märkäjärven suuntaan. Suomalaiset eivät ennättäneet tehdä suunnittelemaansa vastaiskuja vaan kaikki voima oli ryhmitettävä Märkäjärven itäpuoliselle Ruuhijärven kannakselle. Er.P 17 luovutti rintamavastuun Märkäjärvellä Er.P 25:lle. Jälleen kymmenkunta panssarivaunua mellasti hajottaen puolustusryhmytyksen. Kaksi saatiin tuhottua ja kaksi murtautui selustaan aiheuttaen huoltoportaassa tuhojaan. Samanaikainen jalkaväen saarrostava hyökkäys etelästä synnytti paniikin. Vaikka kemijärvelläisten 3./Er.P 17 piti asemansa tien pohjoispuolella, alueesta oli luovuttava Er.P 25:n miesten häipyessä asemistaan. Iltapäivällä 11.12. Märkäjärven kylän koillisrinteilläkin olleista asemista oli luovuttava ja vetäydyttävä Paikanselkään sekä edelleen Salmijärvelle.

Liitteenä 8 on kuva Osasto Roinisen viivytystaisteluista 11.–13.12.1939 Märkäjärveltä Salmijärvelle.

Tässä vaiheessa koulutukseltaan keskeneräinen Er.P 26 lähetettiin Rovaniemeltä rintamalle. Se päätettiin siirtää heti Osasto Roinisen vahvennukseksi. Kuten jo todettiin, Lapin Ryhmä toimi 13.12. alkaen suoraan Ylipäällikön alaisena sotatoimiyhtymänä. Sen tehtäväksi määrättiin pohjoisimman Suomen puolustaminen ja Sallan suunnasta hyökkäävien neuvostojoukkojen lyöminen. Osasto Roinisen oli kyettävä vielä 2–3 päivän ajanvoittoon käytössään olevilla joukoilla. Kenraali Walleniuksen antama ensimmäinen tehtävä Roiniselle oli Kursun kylän pitäminen.

Paikanselässä taisteltiin 12.12., Salmijärvellä, Repoharjussa ja Kursussa 13.12. Edellisenä päivänä Kursuun ryhmittynyt ja ensimmäiseen taisteluun osallistuva Er.P 26 ei kyennyt pitämään puoliaan vaan Kursusta luovuttiin yöllä. Kursusta oli lähdeävä pitämistehtävästä huolimatta. Varpuojan taistelut alkoivat 14.12. aamulla. Neuvostopataljoona tukenaan 16 hyökkäysvaunua – joista kaksi tuhottiin ja kahta vaurioitettiin alueelle samana aamuna saapuneilla panssarintorjuntatykeillä – pyrki vyöryttämään puolustajan asemat. Er.P 17 oli siirretty Jörkönlampien alueelle sivustaiskua varten. Pataljoonan hyökkäys ei päässyt tavoitteeseensa tielle neuvostojoukkojen saatua vahvennuksia Kursusta. Tien eteläpuolelta suunniteltu väsyneen Er.P 25:n hyökkäys jäi suorittamatta. Seuraavanakaan yönä suoritettu isku ei saavuttanut tavoitetta. Valtasen alueelle ryhmittynyt lähes suoraan marssiryhmytyksestä taisteluun suunnattu IX/KT-Pr joutui rintamavastuuseen 15.12. aamuyöllä. Jälleen toistui vanha kaava eli tulikas-teensa saava pataljoona ei kyennyt torjumaan hyökkäystä. Osasto Roinisen käytössä olleet neljä pataljoonaa eivät riittäneet Kursun takaisinvaltaukseseen. Vastassa olevalla

divisioonalla oli käytettävissään yhdeksän pataljoonaa, kolme patteristoa sekä hyökkäysvaunupataljoona.

Liitteenä 9 on kuva Osasto Roinisen viivytystaisteluista 13.–16.12.1939 Repoharjusta Joutsijärvelle.

Työvelvolliset olivat linnoittaneet noin viikon ajan seuraavaa puolustusaluetta, joka oli Joutsijärven vesistökaupunko. Roinisen luottojoukko, tappioita kärsinyt, mutta taisteluissa karaistunut Er.P 17 ryhmittyi 16.12. puolustukseen maantien molemmin puolin. Er.P 25 ryhmittyi sen eteläpuolelle Joutsijärven länsirannalle. Viivyttämässä ollut IX/KT-Pr. irtautui iltapäivällä Valtasesta ja siirtyi reserviksi Pietarinvaaraan sekä Er.P 26 Vuostimonselästä Isokylään. Er.K Kojonen huollettiin Mäntyvaarassa. Se valmistautui siirtymään sissitoimintaan. Edellytykset asemien pitämiseksi joukkojen määrän puolesta näyttivät olevan olemassa, kun 18. päivän aikana saatiin lisävahvennukseksi toinen panssarintorjuntajoukkue ja neljällä 105 mm:n tykillä varustettu patteri. Nämä juuri Ruotsista toimitetut neljä vuoristohaupitsia ja neljä panssarintorjuntatykkiä olivat merkittäviä moraalin vahvistus ilman tykistöaseistusta lähes kolme viikkoa taistelleille jalkaväkijoukoille ja myös heidän johtajilleen. Vihollispanssarit välttivät tulemaasta pst-tykkien ampumaetäisyydelle. Sen sijaan Valtasen alueelle ryhmittynyt vahva vihollistykistö tuki tehokkaasti toistuvia rintamahyökkäyksiä.

Kuva 7. Hiihtohinaus, upseerin ja taistelulähetin yhteistyötä.

Vakauttamistaistelut Joutsijärvellä 17.12.1939–17.1.1940

122.D pyrki kahden rykmentin rintamahyökkäyksellä murtamaan suomalaisten puolustuksen. Iskut kyettiin torjumaan. Kun läpimurto tien suunnassa ei onnistunut, siirsi hyökkääjä painopistettään sivustoille. Suomalaisetkin ryhtyivät vastaiskuihin erinomaisin tuloksin, joskin kärsien myös itse raskaita tappioita. Er.P 25 oli kovissa taisteluissa Joutsijärven eteläpäässä. Neuvostoliittolaiset lähtivät maastokoukkaukseen myös Joutsijärven pohjoispuolitse. Er.P 17 oli irrotettu rintamasta 19.12. ja siirretty lepoon Mäntyvaaran ja Pietarinselän alueelle. Rintamavastuun otti IX/KT-Pr.

122.D:n yksi pataljoona oli suunnattu jalan pohjoisessa kulkeneen talvitien suunnassa syvään maastokoukkaukseen Outojärven kautta suomalaisten selustaan. Tämä pataljoona miehitti iltayöllä 19.12. Mäntyvaaran laen ja joutui 20.12. keskipäivällä taisteluun suomalaisten kanssa. Aikomus oli katkaista tie vasta 21.12. vastaisena yönä syntymäpäivälahjana ”Isä Stalinille”. Suomalaiset olivat saaneet vihiä vihollisesta juuri ennen taistelujen alkamista. Laukausten vaihdon alettua suomalaiset ryhtyivät heti oma-aloitteisesti vastaiskuun. Aloite siirtyi tällä tavoin Sallan pataljoonan miehille. Tien varressa levossa olleet sallalaisista perustettu 1. komppania ja Pelkosenniemen ja Savukosken miehistä perustettu 2. komppania lähtivät hyökkäämään tien yli suoraan kohti vaaran lakea. Kolme kilometriä lännempänä Pietarinselässä ollut, kemijärveläistä perustettu 3. komppania lähti hälytyksen saatuaan saartamaan neuvostojoukot kiertäen sen selustaan pohjoisen kautta.

Useita tunteja kestänyt, osittain käsikähmänä käyty taistelu kallistui suomalaisten voitoksi. Vihollisella oli piippalakki päässään ja nyssykkä selässä. Suomalaisilta olivat reput kiireessä jääneet lähtöalueelle. Pimeässä tunnusteltiin, oliko selässä nyssykkä, ja jos oli, tarjottiin puukkoa tai pistintä. Neuvostopataljoonasta osa pääsi pimeyden turvin pakenemaan. Ennen keskiyötä vaaran laki oli suomalaisten hallussa. Taistelussa kaatui noin 300 vihollista ja 17 omaa sotilasta, joiden lisäksi 29 miestä haavoittui. Tappiolistalla oli niin paljon upseereita, että kesken taistelun lähetit tulivat pyytämään majuri Roinisen komentopaikalta upseeritöydennystä taistelun jatkamiseksi. Roinisen laatiman taistelukertomuksen mukaan miehet ilmoittivat kyllä jatkavansa taistelua, mutta tarvitsevansa upseereita johtajiksi.

Suomalaisilla oli onni myötä, kun vihollisen isku suuntautui alueella reservinä olevaan joukkoon eikä lähistöllä, Mäntyvaarasta itään, olleeseen Osasto Roinisen esikuntaan. Mäntyvaaran taistelu oli Sallan Pataljoonan uljain taistelu ja se hakee sotahistoriassamme vertaistaan. Esimerkiksi kemijärveläiset listivät käsikähmässä valkovenäläisiä oman pitäjänsä alueella omien kotiensa puolesta.

Liitteenä 10 on kuva Osasto Roinisen taisteluista 17.–29.12.1939 Joutsijärvellä.

Mäntyvaarassa kaatuneelta neuvostoupseerilta saadun kartan ja siinä olevien merkintöjen perusteella pelättiin vihollisen etenevän talvitietä Kursusta Kalkiaisiin ja sieltä edelleen joen suunnassa Seljänperään katkaistakseen Kemijärven ja Pelkosenniemen välisen tien. Er.P 17 lähetettiin taistelun jälkeisenä päivänä pikakiväärikompanialla (Er.K Viitaharju) vahvennettuna Kemijärven kautta Levärannan–Seljänperän alueelle. Pataljoona lähetti heti Kalkiaijärven ja Toljamonlammen väliselle kannakselle Viitaharjun komppanian suojaus- ja tiedustelutehtävään. Pataljoonan pääosa lähti illalla 22.12. hiihtämään Kostamon kylän kautta kohti Nälkämäjärveä ja Kursua hyökätäkseen Kursuun. Tilanne päätien suunnalla kehittyi aikaisempia arvioita vaikeammaksi.

Kuva 8. Sotavankeja piippalakki päässään.

Käsketty hyökkäys Kursuun peruttiin. Pitkästä hiihtomarssista uupunut pataljoona koottiin huollettavaksi Mäntyvaaran alueelle. Sotapäiväkirjan mukaan jouluaattona 24.12. kello 18.00 oli joulupakettien jako. Kukin mies sai juhlan kunniaksi lahjapakettin ja 10 cl:n viinaryypyn. Taistelut rajoittuivat muutamaksi päiväksi asemasodan luonteisiksi yhteenotoiksi Joutsijärven molemmiin puolin.

Heti joulun jälkeen sissitoimintaan valmistautunut Er.K Kojonen siirrettiin Märkäjärven eteläpuolelle sijainneen Hautavaaran kylän pohjoispuolelle tehtävänäan neuvostojoukkojen selustayhteyksin häirintä ja iskut huoltokuljetuksia vastaan. Osasto Suoranta sai käskyn käynnistää pohjoisesta, Saijan alueelta selustaiskut Aatsingin–Kuolajärven alueella. Selustaiskuilla pyrittiin murtamaan vastustajan moraalialia ja vaikeuttamaan sen huoltoa. Er.P 17 lähetti myös puolen joukkueen vahvuisia hiihtopartioita vihollisen selustaan. Rajakersantti O. Remes (olympiahiihtäjä ja myöhemmin Manerheim-ristin ritari nro 10) ansioitui yhtenä häirintä- ja yhteyksienkatkomispartioiden pelottomista johtajista. Sissiosastot saivat käyttöönsä poromiehiä ja poroja tarvittavien huoltokuljetusten järjestämiseksi.

Heti vuoden vaihteen jälkeen kenraali Wallenius käski käynnistää Valtasen suunnan hyökkäystaistelut. LRE teki hyökkäyssuunnitelman. Sen mukaan rintamasta irrotettu Osasto Roininen hyökkäisi kolmen pataljoonan voimin pohjoisesta Joutsijärven itäpuolelle. Päätien suunnalla rintamavastuun ottaneen JR 40:n tuli pitää puolustusasemansa ja sitoa venäläiset rintamassa yhden pataljoonan vastahyökkäyksellä. Valtasen–Mustosen alueen valtaamisen jälkeen Osasto Roinisen tuli jatkaa Kursuun.

Hyökkäykseen lähtö myöhästyi keskityssiirto-ongelmien vuoksi. Erämaahan siirrettyjen pataljoonien piti lähteä liikkeelle 3.1.1940 klo 04.00. Liikkeellelähtö viivästyi. Ankaran pakkasen (noin -30 astetta) vuoksi joukot sytyttivät kielloista huolimatta nuotioita ja venäläinen tiedustelukone havaitsi savuvanat. Hyökkäysvalmistelut olivat paljastuneet. Sekä 3. että 4. tammikuuta suoritettut hyökkäykset kilpistyivät ennen tavoitteen saavuttamista. Huonojen viestiyhteyksien vuoksi joukkoja eteni eri suuntiin ja taistelutilanne oli sekava. LRE keskeytti hyökkäyksen 4. päivän illalla ja käski koota ja siirtää joukot Outojärven alueelle. Joutsijärvellä tien suunnassa tehdyt hyökkäyksetkään eivät saavuttaneet menestystä.

Liitteenä 11 on kuva suomalaisten hyökkäyksistä 3.–4.1.1940 Joutsijärvellä.

Neuvostoilmavoimien tiedustelulentäjän tekemien havaintojen pohjalta määrättiin Kursussa ollut JR 596 vastatoimiin. Kärkenä liikkeelle lähtenyt III/JR 596 iski Jörkönlampien pohjoispuolelta suomalaisten sivustaan. Parin päivän aikana käydyissä taisteluissa venäläiset lyötiin Päävaarasta. Vaaran kupeeseen jäi 180 kaatunutta venäläistä ja viisi hevoskuormaa käsiaseita. Er.K Sarvi sai tässä taistelussa tulikasteensa. JR 596:n aktiivinen toiminta pakotti kuitenkin Lapin Ryhmän keskeyttämään sotatoimen.

Liitteenä 12 on kuva taisteluista Päävaarassa 5.–6.1.1940.

Er.K Kojosen ja TO 10:n sissitoiminta Hautavaaran suunnalla oli ollut erittäin tuoksellista ja se sitoi huomattavan määrän joukkoja selustayhteyksien suojaamiseen. LRE käski tammikuun 7. päivänä Er.P 17:n valmistautua siirtymään Hautavaaran alueelle. Huolto- ja varustamistöiden jälkeen pataljoona siirrettiinkin 12.1. yöllä 58 autolla Hautajärven kautta Kallunkiin, josta seuraavana päivänä lähdettiin hyökkäämään pohjoiseen kohti Märkäjärveä.

Samaan aikaan rintamatilanne Joutsijärvellä muuttui oleellisesti. Ankarat talvi, tehokas sissitoiminta selustassa, sivustauhka Hautajärven suunnalta ja huoltovaikeudet olivat tehneet tehtävänsä. 122.D vetäytyi Märkäjärvelle. Paikanselässä ja Märkäjärven kylän pohjoispuolella käytiin taisteluja 16. ja 17.1.1940. Suomalaiset onnistuivat lyömään irti viholliskomppanian Paikanselästä, mutta Märkäjärven valtaamiseen väsyneet joukot eivät enää pystyneet. Venäläisten vetäytymisen yhtenä ilmeisenä syynä oli pitkä huoltotie, sillä sen pituus rajalta oli kasvanut 145 kilometriin. Tieto siitä, mitä oli tapahtunut Suomussalmen–Raateen alueella 1.–7.1.1940 vaikutti todennäköisesti omalta osaltaan vetäytymispäätökseen. Toiseksi vetäytymiseen oli vaikuttamassa suomalaisten tehostettu sissitoiminta, joka eräiden arvioiden mukaan sitoi jopa kolmanneksen neuvostojoukkojen hyökkäysvoimasta, kun piti ulottaa huolto- ja kenttäkaapeliyhteyksien

Kuva 9. Poropartio matkalla.

suojaaminen useiden kilometrien päähän teiden sivustoilla.

Ruotsin ilmavoimien osasto osallistui sotatoimiin 12.1. alkaen. Tuona päivänä ruotsalainen lento-osasto hyökkäsi neuvostoliittolaisten asemia vastaan Märkäjärvelä. Ruotsalaisosaston merkitys oli suuri pohjoisen alueen sotatoimille, sillä omia ilmavoimia ei sinne riittänyt. Vaikka neuvostoilmavoimilla oli selvä ylivoima, oli ruotsalais koneiden olemassaolo otettava huomioon suojaamalla pommituslennot.

Tilanteen vakiintuminen ja rintamavastuun luovutus ruotsalaisille

Venäläiset olivat valmistelleet etukäteen asemat Märkäjärven länsi- ja eteläpuolelle. Irtautuminen Joutsijärveltä tapahtui tammikuun 11.–13. päivien välisenä aikana suomalaisilta täysin salaa. Märkäjärven uusi puolustuskeskus oli valmisteltu etukäteen. Painopistesuunnassa oli JR 420. Sille oli alistettu pääosa tykistöstä ja hyökkäysvaunuista. JR 715 muodosti toisen puolustuslinjan ja torjui mahdolliset Hautavaaran suunnasta tulevat hyökkäykset. Kolmannen tasan muodosti JR 596. Se oli samalla divisioonan reservi.

Jotta suomalaiset olisivat voineet murtaa venäläisten puolustuksen, olisi tarvittu vahva tykistö. I/KTR 22:n pääosat saapuivat alueelle Raahesta 6.2. Patteriston 2. patteri alistettiin Saijan suunnan joukoille. Kahden kranaattipulasta kärsivän patterin tulella ei voitu murtaa venäläispuolustusta. Hatajavaaran kupeeseen sijoitettu tulenjohtopaikka näki jatkuvasti meheviä maaleja. Kranaattien käyttöä säännösteltiin tarkasti ja siksi maalit yleensä jäivät ampumatta.

Taistelutoiminta rajoittui pitkäaikaiselle puolustustaistelulle tyypillisiin iskuosastojen ja taistelupartioiden hyökkäyksiin sekä hyökkäysten torjuntaan, tiedusteluun sekä epäsuoran tulen käyttöön. Tammikuun lopulla Sallaan saapui neuvostoliittolaisista rajavartioista ja erillisistä hiihtopataljoonasta muodostettu 88.D:lle alistettu JR 2, joka toimi tehokkaasti sissejä vastaan. Er.P 17 sitoutui Paikanselän puolustuskeskuksen eteläpuolella käytyihin erämaataisteluihin.

Liitteenä 13 on kuva puolustuksen järjestelyistä Märkäjärvellä 10.2.1940.

Kenraaliluutnantti Linderin komentama Svenska Frivilligkåren liitettiin kenttäarmeijaan 20.2. Sen prikaatin vahvuinen Stridsgrubben käsitti alkuvaiheessa kaksi vahvaa pataljoonaa kolmannen ollessa vielä koulutuksessa. LRE esitti, että rintamavastuun vaihdon yhteydessä 122.D lyötäisiin Sallan rintamalla jo olevien ja sinne keskitettävien joukkojen kootulla hyökkäyksellä. Tähän ei päämaja kuitenkaan suostunut, koska joukkoja tarvittiin kipeästi Viipurin suunnalla. Stridsgruppen SFK (komentajana eversti A. Nordenswan, esikuntapäällikkönä everstiluutnantti C. A. Ehrensvärd) otti rintamavastuun JR 40:ltä Märkäjärvellä 28.2.1940. Er.P 17 alistettiin ruotsalaisille eteläisen sivustan varmistamiseksi. Pääosa Osasto Roinisesta siirrettiin Saijaan, missä se otti rintamavastuun Osasto Suorannalta. Joukkojen vaihdot suoritettiin neuvostoliittolaisten ilmaylivoiman vuoksi yöaikaan -40 aseen pakkasessa. Myös Petsamon suunnalla taistellut Osasto Pennanen alistettiin kenraaliluutnantti Linderille.

Liitteenä 14 on kuva Lapin puolustuksesta vastanneen, pääasiassa ruotsalaisista vapaaehtoisista muodostetun Ryhmä SFR:n komentosuhteista 27.2.–13.3.1940.

Kuva 10. Uusi Lapin Ryhmän komentaja kenraaliluutnantti Ernst Linder ja tehtävät luovuttanut kenraalimajuri K. M. Wallenius hyvästelevät helmikuun lopulla 1940.

Taistelutoiminta joukkojen vaihdon jälkeen oli tyypillistä asemasotaa. Tykistötuleen vastattiin tykistöllä ja jalkaväkituleen jalkaväen tulella. Erään tällaisen tykistötulitaitelun aikana ruotsalaisten ensimmäisen pataljoonan komentaja everstiluutnantti M. Dyrssen kaatui. Merkittävin ruotsalaisten aktiivinen toiminta oli 1.–3.3. luutnantti A. Grafströmin (myöhemmin kenraalimajuri ja Ruotsin Kadettikoulun johtaja) jääkärikomppanian tiedusteluretki Sarviselkään ja Matovaaraan. Grafströmin osasto suoritti 15 kilometrin maastokoukkauksen venäläisten selustaan. Neuvostoliittolaiset havaitsivat osaston ja ryhtyivät vastatoimiin. Taitavasti johdetulla vastaiskulla ruotsalaiset löivät heitä saartaneet joukot. Aiheutettuaan vastustajalle noin kahden sadan miehen tappiot ruotsalaiset palasivat tukikohtaansa Salmijärvelle.

Liitteenä 15 on kuva Stridsgruppen SFK:n ryhmytyksestä ja osasto Grafströmin tiedusteluretkestä.

Talvisodan viimeisenä päivän aamuna käynnistivät neuvostoliittolaiset erittäin voimakkaan tulen lentokonein, tykistöllä ja kaikilla jalkaväen aseilla Stridagruppen SFK:n puolustusasemiin. Ruotsalaiset vapaaehtoiset kokivat tällöin sodan raskaimmat tappionsa, 10 kaatunutta ja 30 haavoittunutta. Taistelutoiminnan kiivaus enteili uutta suurhyökkäystä, vaikka siitä ei ollut silloin mitään tietoa.

Ruotsalaiset ovat lahjoittaneet Paikanselän taistelupaikalle muistoesineeksi 37 mm:n Bofors-panssarintorjuntatykin. Tykki sijaitsee tien varressa samassa paikassa, jossa olivat talvisodan aikana suomalaisten ja myöhemmin ruotsalaisten panssarintorjuntatykkiasemat.

Kuva 11. Sivustoilla olevat kenttävartiot perustettiin tukeutuivat usein erämaakämppeihin.

Saijan alueen puolustustaistelut

Osasto Suoranta ryhmittyi saamansa käskyn mukaisesti puolustukseen Saijan alueelle. Joukkoina oli I/JR 40, VIII/KT-Pr., 1./Er.P 26, TO 9, Krh.K/JR 40 ja 2.Pst.J. Tykistövahvennukseksi Suorannalle alistettiin 7.2. alkaen 2./KTR 22. Vastassa oli 88.D., jonka rykmentit 273 ja 426 vuorottelivat rintamassa. JR 2 varmisti selustaa ja hätyytteli suomalaisia sissejä erämaassa.

Lapin Ryhmä yritti 2.1.1940 aloitetulla Osasto Suorannan ja seuraavana päivänä Märkäjärven suunnalla käynnistetyllä Osasto Roinisen hyökkäyksellä lyödä vastassaan olleen vihollisen. Osasto Suorannan tavoitteena oli Sallan kirkonkylässä oleva tienristeys. Voima ei kuitenkaan riittänyt, vaan suomalaisten hyökkäykset kilpistyivät neuvostojoukkojen jalkaväen, panssarivaunujen ja kolmen lentokoneen torjuntatuleen. Tilanne vakiintui Saijan suunnalla pitkäksi aikaa. Suomalaiset eivät enää yrittäneet lyödä vastassaan olevaa huomattavasti vahvempaa ja tulivoimaisempaa vihollista.

Neuvostojoukot tekivät ennen sodan päättymistä kaksi hyökkäystä. Ensimmäinen hyökkäys tehtiin 31.1. kahden rykmentin voimin Venäläiset käynnistivät hyökkäyk-

sensä möyhentämällä tiedustelun paikantamia puolustuskeskuksia tykistötulella. Sen jälkeen JR 426 hyökkäsi kahdessa eri suunnassa suomalaisia tukikohtia vastaan. Tukikohta ”Suomi” joutui siirtymään taaksepäin noin neljä kilometriä. Päätien suunnassa hyökänneen JR 273 etenemisyrietykset torjuttiin. Saijan suunnan taistelijat kykenivät torjumaan kuuden eri pataljoonan saman päivän aikana suorittamat hyökkäykset.

Osasto Suoranta luovutti rintamavastuun Osasto Roiniselle 25.2.1940. Neuvostojoukkojen toiminta oli Saijan suunnalla sodan viimeisinä viikkoina vilkasta. Noin komppanian vahvuisia osastoja suoritti tiedusteluluonteisia hyökkäyksiä jopa Martille ja Nousuun asti. Suurisuuntaisin hyökkäys tehtiin 13.3., jolloin yli 10 kilometrin koukkauksen tehnyt JR 2:n pataljoona hyökkäsi Osasto Roinisen selustaan Tenniöjen lossin alueella. Hyökkääjä saatiin saarrettua Er.P 25:n ja muiden selustan alueelta haalittujen joukkojen päättäväisellä toiminnalla. Rauhan tulo pelasti venäläispataljoonan tuholta.

Liitteenä 16 on kuva ryhmyksestä Saijan suunnalla tammikuun ja maaliskuun välisenä aikana 1940.

Kuva 12. Vapaaehtoinen poromies syö eväitään. Edessään hänellä on ns. "Norjan reppu".

Kuva 13. Pommituksen jälkeinen tulipalo Kemijärvellä 24.2.1940.

Vihollisen jatkosuunnitelmat maaliskuussa 1940

Professori Ohto Mannisen arkistotutkimukset 1990-luvulla ovat tuoneet uutta tietoa neuvostojoukkojen suunnitelmista muun muassa Pohjois-Suomen alueen valloittamiseksi. Alueelle oli kuljetettu helmi-maaliskuun taitteessa ja maaliskuun alkupuoliskolla rautateitse entisten joukkojen lisäksi vajaa kolme verestä divisioonaa. Hyökkäys oli määrätty aloitettavaksi 15.–17.3. aikana käynnistettävällä sotatoimella. Kaikki 9. Armeijan ilmavoimat oli varattu Kemijärven suunnan ja Kemijärven kirkonkylän alueella olevien joukkojen tuhoamiseksi. Ensi vaiheen tavoitteena oli katkaista rintamajoukkojen selustayhteydet. Kemijärvi tuli olla vallattu ennen maaliskuun loppua. Hyökkäys olisi jatkunut välittömästi Rovaniemen ja edelleen Kemin suuntaan. Märkäjärvelle ryhmittynyttä ruotsalaista prikaatia ja Osasto Roinista vastaan 12.–13.3.

käynnistyneet, aikaisemmin kerrotut vahvahkot tiedusteluluontoiset hyökkäykset sekä Rovaniemen ja Kemijärven ankarat pommitukset olivat alkavaksi käsketyn suuropeeraation valmistelua.

Hyökkäystä oli tarkoitus tukea Kuusamon suunnalla suoritettavilla kahdeksan hiihtopataljoonan iskuilla. Näiden etelämpänä hyökkäävien joukkojen tuli katkaista Kemijärven ja Kuusamon väliset liikenneyhteydet.

Liitteenä 17 on kuva Neuvostoliiton hyökkäyssuunnitelmasta maaliskuussa 1940.

Sodan päättyminen 13.3. juuri alkavaksi käsketyn suurhyökkäyksen alla pelasti Pohjois-Suomen. Solmitussa rauhansopimuksessa Suomen oli luovutettava noin puolet Sallan pitäjän pinta-alasta Neuvostoliitolle. Rajavartiosto perusti rajan pintaan uudet vartioasemat ja aloitti rajan vartioinnin. Sotaväki siivosi ennen kotiuttamistaan taistelualueen jäljet. Alueelta löytyvät sankarivainajat toimitettiin kotiseurakuntiin haudattavaksi. Neuvostoliittolaisten ruumiit kerättiin kenttähautoihin kiivaimpien taistelupaikkojen läheisyyteen. Maastosta löytyneet aseet ja muu materiaali otettiin talteen.

Sotamarsalkka Mannerheim matkusti henkilökohtaisesti Märkjärvelle 24.3. kiittämään vapaaehtoisjoukkoja. Ylipäällikön päiväkäskyllä 25.3.1940 ylennettiin kenraali-

Kuva 14. Sotamarsalkka Mannerheim jakaa alaisilleen everstiluutnanteille kunniamerkkejä Märkjärvellä 24.3.1940. Everstiluutnantit C. A. Ehrensvärd, Viking Tamm ja Rickhard Åkerman ylennettiin myöhemmin Ruotsin armeijan kenraalikuntaan.

luutnantti E. Linder ratsuväenkenraaliksi ja esikuntapäällikkönsä everstiluutnantti C. A. Ehrensvärd everstiksi. Samalla päiväkäskyllä numero 39/1940 myönnettiin Svenska Frivilligkåriin kuuluneille henkilöille kunniamerkkejä, joista osan Mannerheim jakoi henkilökohtaisesti pidettyään ensin puheen avoneliöön ryhmittyneelle sotaväelle.

Välirauhan aikana puolustusvoimat siirtyivät prikaatikokoonpanoon. Kemijärven suunnan varmistamiseksi perustettiin Hanhikoskelle, Saunakankaalle, Saijaan, Märkjärvelle ja Karhujärvelle eversti A. Puroman komentama 12. Prikaati. Salpalinjan pohjoisimmat linnoituslaitteet rakennettiin Joutsijärvelle, Saijaan ja Savukosken kirkonkylään. Rauhansopimuksen määräysten mukaisesti ryhdyttiin rakentamaan rautatietä kohti Neuvostoliiton uutta rajaa. Radan rakentamisen vaade ei ollut tiedossa rauhanehtoja välittäneille Ruotsin ulkoministeriön edustajille. Suomalaisille tämä vaade selvisi vasta Moskovassa 8.3.1940 alkaneissa neuvotteluissa.

Tarkastelu

Useiden divisioonien voimin suoritetut hyökkäykset Laatokan pohjoispuolella sijaitsevilla erämaissa tulivat suomalaisille yllätyksenä. Neuvostoliitto keskitti siinä huomattavasti voimakkaammat joukot, mitä suomalainen sotilasjohto oli ennen sotia osannut uhka-arvioita laatiessaan kuvitella. Neuvostodivisioonat olivat sotavarustukseltaan ja miesmäärältään ylivoimaiset. Suomalaisten onneksi vähäinen tiestö ja kovat pakkaset rajoittivat hyökkäysvaunujen ja moottoriajoneuvojen käyttöä. Jatkuvasti lisääntyvä lumen määrä häiritsi etenemistä tiestön ulkopuolella. Ankarat talvit olivat tukemassa suomalaisten puolustusotatoimia. Pitkät huoltoyhteydet aiheuttivat jatkuvia ongelmia neuvostoasevoimille.

Panssaritorjunta-aseiden täydellinen puuttuminen oli alkuvaiheessa Pohjois-Suomen Ryhmälle todellinen ongelma. Talvisodan ansioistaan everstiluutnantiksi ylennetyin, jääkäri Ragnar Nordströmin Ruotsista alueelle hankkimat kahdeksan 37 mm Bofors-tykkiä olivat erittäin ratkaisevia taistelijoiden mielialan kannalta. Panssarit eivät enää rohjenneet tunkeutua selustaan tuhotöihin. Tehokas kenttätykistö olisi osaltaan ratkaissut panssaritorjuntaongelman sekä aiheuttanut tuntuvia tappioita massiivisin joukoin aukeiden maastojen yli hyökkäneiden vihollisjoukkojen rivistöissä.

Sallan pataljoona ja Erillinen Komppania Kojonen oli koottu alueen miehistä. Nämä metsä- tai poronhoitotöissä erämaaolosuhteisiin tottuneet sotilaat ylsivätkin merkittäviin saavutuksiin ja olivat everstiluutnantiksi huhtikuussa 1940 ylennetyin V. Roinisen luottojoukkoja. Kaikki muutkin alueelle siirretyt joukot harjaantuivat sota-töihin alkuvaiheiden ongelmien jälkeen. Ilmaiseksi voittoja ei kuitenkaan saatu. Sallan suunnalla suomalaisten tappiot olivat suuret, yhteensä 1 100 miestä eli peräti noin 30 % taisteluvahvuudesta. Näistä kaatuneiden ja kadonneiden osuus oli 650 miestä. Ruotsalaisten kokonaistappiot olivat 33 kaatunutta, 50 haavoittunutta ja noin 130 paleltumavammoja saanutta. Joukkojen taisteluhenki säilyi hyvänä huomattavista tappioista huolimatta. Taistelujen aikana täydennystä saaneiden neuvostojoukkojen on arvioitu kärsineen Sallan suunnan taisteluissa noin 4 000 sotilaan kokonaistappiot.

Ruotsin vapaaehtoisista ehtivät rintamalle ensimmäiseksi ilmavoimat. Niiden saapuminen rajoitti aikaisemmin vapaasti ilmatilaa hallinneiden neuvostoilmavoimien toimintaa. Pohjois-Suomessahan ei ollut sodan alkaessa ilmavoimien joukkoja eikä yhtään ilmatorjunta-asetta. Rintamatilanteen vakiinnuttua ja ruotsalaisen prikaatin ottaessa Märkäjärvellä rintamavastuun voitiin Lapin Ryhmän esikunta, Jalkaväkirykmentti 40, kaksi kenttätäydennysprikaatin pataljoonaa ja kenttätykistöpatteristo siirtää Viipurinlahdelle, koska tilanne siellä oli erittäin kriittinen.

Päämaja reagoi erittäin taitavasti Laatokan pohjoispuoliseen uhkaan käyttämällä vähäisiä reservi- ja täydennysjoukkojaan ensin Pohjois-Karjalassa, Kainuussa ja Lapissa sekä

vasta sitten Kannaksella. Tällaiseen menettelyyn sisältyi suuri riski joukkojen kulumisesta ja sitoutumisesta taisteluun. Näin ei kuitenkaan käynyt, vaikka vastustaja oli määrällisesti ja aseistukseltaan ylivoimainen. Sallan suunnalla alivoimaisena aloitettuisa operaatioissa neuvostojoukkojen läpimurto saatiin estetyksi. Lisävoimia saatuaan Lapin Ryhmä pystyi pysäyttämään vihollisen kiilat silloin, kun ne olivat pääsemässä Pohjois-Suomen kannalta merkittävälle kulkuyhteyksille. Voidaan vain arvailla, millaiset olisivat olleet Moskovan rauhan ehdot, jos sota olisi jatkunut joitakin viikkoja. Suomi olisi todennäköisesti katkaistu Tornion kohdalta ja Kannaksen puolustus olisi ilmeisesti murtunut. Suomen avuksi mahdollisesti tulleet Ranska ja Iso-Britannia olisivat joutuneet sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Ruotsikaan ei todennäköisesti olisi välttynyt sodalta. Ainakin ruotsalainen prikaati olisi joutunut ankariin taisteluihin ja olisi todennäköisesti kärsinyt huomattavia tappioita. Ruotsin hallitus painostikin helmi- ja maaliskuun aikana Suomen hallitusta kaikin keinoin rauhan tekoon. Sodan aikaisen puolustusministeri Juho Niukkanen 13.3.1951 julkaisemista muistelmista huokuu katkeruus Ruotsin hallituksen käyttäytymistä kohtaan.

Valtakunnallisesti ajatellen Sallan suunnan torjuntataistelujen onnistumisen merkitys on suurempi kuin yleisesti ymmärretään, koska neuvostodivisioonat eivät onnistuneet katkaisemaan Suomea, eivätkä eristämään Suomea maayhteyksiä Ruotsiin. Kuten professori Mannisen tutkimukset ovat osoittaneet, piti Neuvostoliiton johto sitä niin tärkeänä, että se oli keskittänyt alueelle viisi uutta divisioonaa. Näin neuvostojohto olisi saanut lisäsyvyyttä Kuolan alueelle ja samalla Pohjois-Suomi olisi voinut toimia astinlautana Pohjois-Norjaan suuntautuvalla sotatoimella tai Ruotsin malmikenttien haltuunotolle.

Sotataidollisesti Sallan suunnan taistelut eivät ole saaneet niille kuuluvaa arvostusta. Kaksikymmentä vuotta aikaisemmin ennen kuin alueellisen puolustuksen periaatteista puhuttiin yhtään mitään, noudatettiin sen eri taisteluvaiheita hyvin puhdaspiirteisesti Sallan suunnalla. Ensin ylivoimaista vihollista viivytettiin ja samalla kulutettiin aktiivisella sissitoiminnalla. Lisävoimien tultua alueelle majuri Roininen ryhtyi pieniin aktiivisiin vastahyökkäyksiin sekä hyökkääjän selustayhteyksien häirintään. Voiman ollessa riittävä vakautettiin taistelut Joutsijärvellä ylläpitämällä samaan aikaan vihollisuuksia selustassa. Ennen ratkaisutaistelujen aloittamista alueelta jouduttiin irrottamaan iskevä osa Viipurinlahdelle. Näin kenraali Walleniuksen suunnittelema tuhoamistaistelu jäi tekemättä.

Toinen sotataidollinen oppi löytyy Pelkosenniemen taistelusta. Vajaavarusteinen ja ensimmäiseen tulitaisteluunsa osallistunut I/JR 40 suoritti kapteeni Suorannan johtamana järkkymättä saamansa tehtävän, vaikka osa miehistä liukeni rivistä jo III/JR 40:n sitoutuessa taisteluun. Suorannalla ei ollut yhteyttä majuri Perksaloon tai Pelkosenniemen kirkonkylän alueella alakynnessä taisteleviin joukkoihin. Pimeässä il-tayössä lähes vuorokauden mittaisen 40 asteen pakkasessa suoritetun marssin jälkeen ensimmäiseen taisteluunsa osallistuva joukko iski vihollisen selustaan saaden aikaan

yleisen sekasorron ja pakokauhun. Pataljoonan suoritus oli yksi Talvisodan ihmeistä. Suorannan johtajasuoritus on esimerkki komentajan vahvan tahdon merkityksestä sotatoimien onnistumiselle. Pelkosenniellä toteutettu hyökkäys käänsi pohjoisella rintamalla aloitteen suomalaisille.

Voimasuhteiden tasoittumisen lisäksi suomalaisten taistelutahto, taktinen luovuus ja aktiivisuus sekä kyky tulla toimeen Lapin ankarissa olosuhteissa olivat Sallan suunnan torjuntavoiton merkittävimmät tekijät.

Pelkosenniemen ja Mäntyvaaran taistelujen muistomerkkeihin ovat taisteluihin osallistuneet veteraanit halunneet kirjoitettavan:

”Tässä auttoi Herra”

Paikanselässä, everstiluutnantti Dyrssenin kaatumispaikan muistomerkissä lukee:

*”För Nordens frihet och Sveriges ära –
Pohjolan vapauden ja Ruotsin kunnian puolesta”.*

Kuva 15. Mäntyvaaran taistelun muistomerkki. Kuva kirjoittajan.

Kolme merkittävää komentajaa – kolme jääkäriupseeria

Vilho Arvid Roininen (10.7.1893 Rautavaara – 25.8.1960) liittyi Jääkäripataljoona 27:n 2. komppaniaan 22.11.1915. Ennen jääkäriksi lähtöä hän oli opiskellut vuoden Helsingin yliopistossa fysiikan ja matematiikan osastossa. Roininen palveli ennen sotia Lapin Rajavartioston esikunnassa ja komentajan apulaisena 1931–1939, Talvisodassa Er.P 17 komentaja ja Osasto Roinisen komentajana, Jatkosodassa mm SissiP 2:n komentajana ja Perä-Pohjolan sotilasläänin komentajana. Hänet ylennettiin everstiluutnantiksi 4.4.1940 ja hän erosi palveluksesta loppuvuodesta 1944. Roininen toimi sittemmin maanviljelijänä.

Armas Josef Perksalo (13.4.1894 Orivesi – 23.12.1968) liittyi 25.1.1915 Pfadfinder-kurssin 1. komppaniaan. Ennen jääkäriksi lähtöään hän oli suorittanut Tampereen kauppaopiston ja oli suorittanut kaupallisia opintoja Hampurissa 1913–1914. Perksalo palveli 1930-luvulla Pohjolan ja Oulun suojeluskuntapiireissä aluepäällikkönä, Talvisodassa JR 40:n komentajana, Jatkosodassa JR 34:n komentajana ja Salon suojeluskuntapiirin komentajana. Hänet ylennettiin everstiluutnantiksi syyskuussa 1941 ja hän erosi palveluksesta loppuvuodesta 1944. Perksalo toimi sittemmin liike-elämän palveluksessa ja kansakoulun opettajana.

Hugo Einar Suoranta (15.3.1897 Alatornio – 31.1.1968) liittyi 5.2.1916 Jääkäripataljoona 27:n pioneerikomppaniaan. Ennen jääkäriksi lähtöään hän oli toiminut maanviljelijänä kotitilallaan. Suoranta palveli ennen sotia Mikkelin suojeluskuntapiirin sotilasohjaajana, Talvisodassa I/JR 40:n komentajana ja Osasto Suorannan komentajana, Jatkosodassa mm I/JR 43:n komentajana ja Mikkelin komendanttina. Hänet ylennettiin majuriksi helmikuussa 1941 ja hän erosi palveluksesta loppuvuodesta 1944. Suoranta toimi sittemmin kauppa- ja ammattikoulun opettajana sekä isännöitsijänä.

Näille Pohjois-Suomen pelastajille ei siis löytynyt virkaa uudistuvissa puolustusvoimissa tai rajavartiolaitoksessa, vaan heidän oli hankittava uusi ammatti yli tuhannen muun eroamaan joutuneen aktiiviupseerin tavoin.

Lähteet

Arkistolähteet

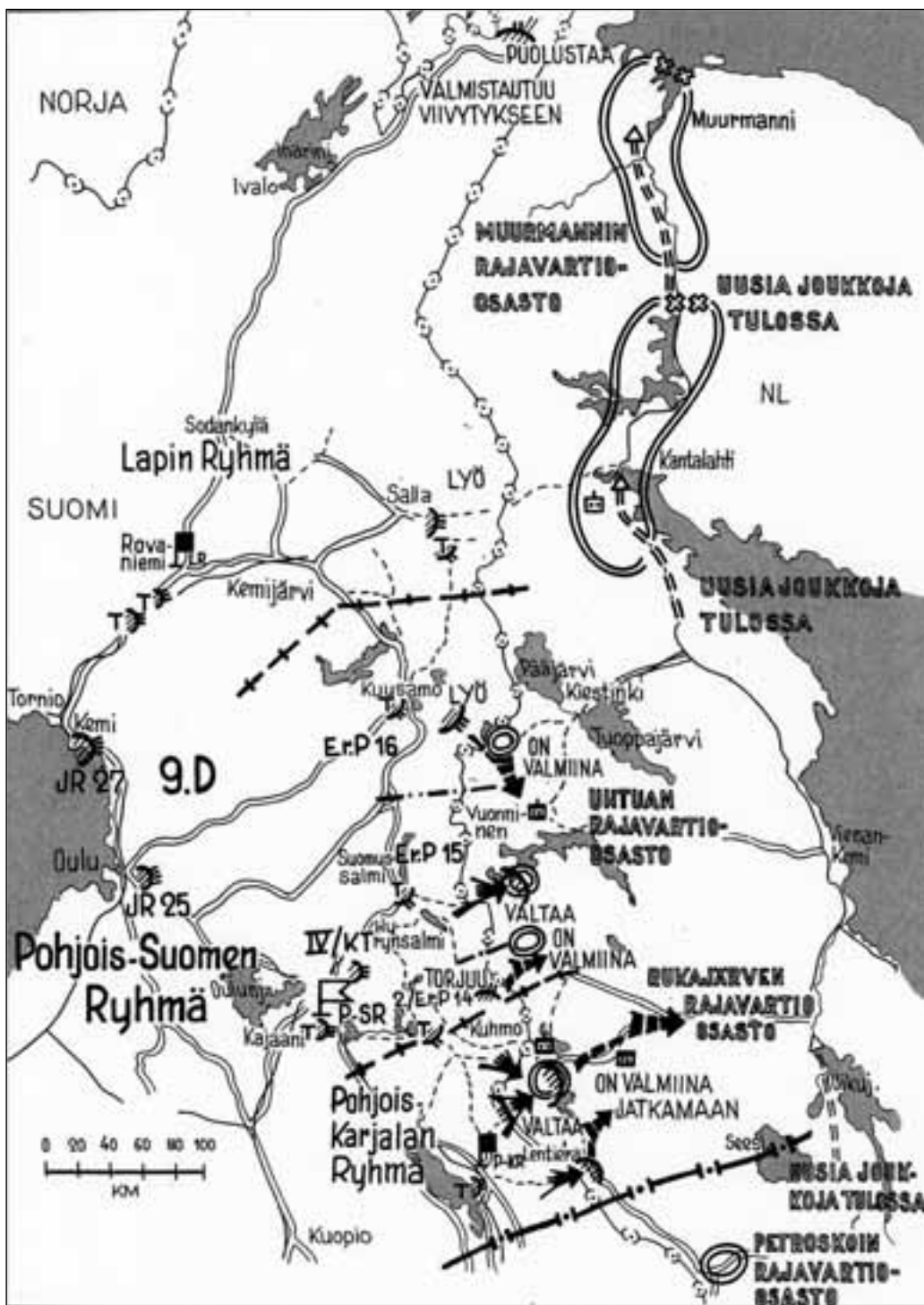
- Erillinen pataljoona 17:n sotapäiväkirjat 534–552. KA(SArk).
 Erillinen pataljoona 25:n sotapäiväkirjat 593, 599–601. KA(SArk).
 Erillinen pataljoona 26:n sotapäiväkirjat 602–608. KA(SArk).
 Jalkaväkirykmentti 40:n sotapäiväkirjat 1528–1543, 3359, 3360, 3375. KA(SArk).
 Kenttätykistörykmentti 22:n I patteriston sotapäiväkirjat 2056–2064. KA(SArk).
 Kenttätäydennysprikaatin VIII pataljoonan sotapäiväkirja 2099. KA(SArk).
 Kenttätäydennysprikaatin IX pataljoonan sotapäiväkirja 2103. KA(SArk).
 Kotijoukkojen Esikunnan Ulkomaalaisten vapaaehtoisten vastaanottokeskuksen arkisto. Perus 8.56, Perus 8.57. KA(SArk).
 Lapin Ryhmän Esikunnan arkisto T 1643, T 17163. KA(SArk).
 Lapin Ryhmän sotapäiväkirja 2626. KA(SArk).
 Lapin Ryhmän Esikunnan sotapäiväkirjat 2307–2310. KA(SArk).
 Osasto Roinisen sotapäiväkirja 2466. KA(SArk).
 Puolustusministeriön Välytystoimiston arkisto T 17714, T 17717. KA(SArk).
 Päämajan huolto-osaston salainen kertomus Huolto ensimmäisen sotavuoden aikana/8.8.1942, osa III, luku 13. I. Lyhyt katsaus talvisodan aikaiseen huoltoon. MPKK:n sotahistorian laitos.
 Päämajan sotapäiväkirja 30.11.1939–31.1.1940. KA(SArk).
 Talvisodan joukko-osastokortisto. MPKK:n sotahistorian laitos.
 Väinö Palojärven arkisto P 912. KA(SArk).
 Jaakko Jokelan henkilökohtainen arkisto. Rovaniemi.

Kirjallisuus ja tutkimukset:

- Aarnio, Matti A.: *Talvisodan ihme*. Gummerus, Jyväskylä 1966.
 Ahto, Sampo: *Muistoja talvisodasta. Suomen talvisodan 1939–1940 muistomerkkejä*. Sotasokeat ry:n kevätjulkaisu 1983.
 Ehrensvärd, Carl August: *Upseerin muistelmat*. (suom. Santavuori, Martti). WSOY, Porvoo 1966.
 Hautala, Paavo: *Talvisodan tapahtumat Koillis-Lapin suunnalla. Isänmaan vapauden puolesta. Muistoja ja kuvia sotien 1939–1945 ajoilta*. Kemijärvi 1998.
 Heinänen, Hannu: *Sallan historia. Sallan kunta ja seurakunta*. Gummerus, Jyväskylä 1993.
 Isacson, Claes-Göran: *Ärans vinter, Finska vinterkriget 1939–1940*. Norstedts, Stockholm 2007.
 Karanko, Väinö: *Lapin Ryhmä, Lappi sotatoimialueena*. Muistio 1954. MPKK:n sotahistorian laitos.

- Kesseli, Pasi: *Sota kaamoksessa*. MPKK:n sotahistorian laitos 1994.
- Kunnia – Isänmaa. *Suomen ja Neuvostoliiton sota 1939–40*. (toim. Tuompo, W. E.–Karikoski, V. A. M.). Kustannusosakeyhtiö Kivi, Helsinki 1944.
- Linder, Jan: *Finlands fyra krig*. Svenska Tryckcentralen AB, Avesta 2004.
- Manninen, Ohto: *Talvisodan salatut taustat. Neuvostoliiton operatiiviset suunnitelmat 1939–1940 Suomen suunnalla*. Kirjaneuvos KY, Porvoo 1994.
- Manninen, Ohto: *The Soviet Plans for the North Western Theatre of Operations in 1939–1944*. MPKK, Helsinki 2004.
- Marttinen, Pasi: *Erillinen komppania Sarvi Talvisodassa*. Tutkielma. MPKK 1993.
- Melamies, Lauri: *Rajatapahatumia koillisella rajalla historian hämäryydestä nykypäivään*. Koillis-Lappi 24.3.1981.
- Mäntyvaaran taistelu vain 15 km:n päässä Kemijärven rannoilta*. Koillis-Lappi 13.3.1981.
- Niukkanen, Juho: *Talvisodan puolustusministeri kertoo*. WSOY, Porvoo 1951.
- Nordström, Ragnar: *Voitto tai kuolema*. (toim. Nordström, Raimo-Ragnar). WSOY, Juva 1996.
- Ojala, Veikko: *Pataljoona X. Hämmäläispataljoonan vaiheita Sallassa ja Viipurinlahdella 1939–1940*. Tampereen Kirjapaino Oy 1963.
- Puna-armeijan marssiopas Suomeen 1939*. (toim. Kautto, Antero). Karisto, Hämeenlinna 1989.
- Raunio, Ari–Kilin, Juri: *Talvisodan taisteluja*. Karttakeskus, Keuruu 2007.
- Savukosken sotavuodet 1918–1945*. (toim. Uusinarkaus, Pirjo). Gummerus, Jyväskylä 2000.
- Suomen jääkärien elämäkerrasto 1975*. Jääkäriliitto r.y. Vaasa 1975.
- Suomen teiden historia II*. Suomen Tieyhdistys. Lahti 1977.
- Suomi sodassa, Talvi- ja jatkosodan tärkeät päivät*. Valitut Palat, Keuruu 1982.
- Talvisodan historia, osa 3*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XVI:3. WSOY, Porvoo 1978.
- Tikkanen, Pentti H.: *Lappi sodissamme*. Karisto, Hämeenlinna 1999.
- Usva, Kalevi: *Talvisodan sotatoimet Pohjois-Suomessa*. Tiede ja Ase numerot 33 ja 34. Suomen sotatieteellisen seuran vuosijulkaisu. Joensuu 1975 ja 1976.
- Wallenius, K. M.–Hämäläinen A.: *Lapin sota 1939 – 1940, Sanoin ja kuvin*. Otava, Helsinki 1940.
- Vuorenmaa, Anssi: *Puna-armeija pinteessä Pelkosenniemellä*. Suomen Sotaveteraani 1/2008.

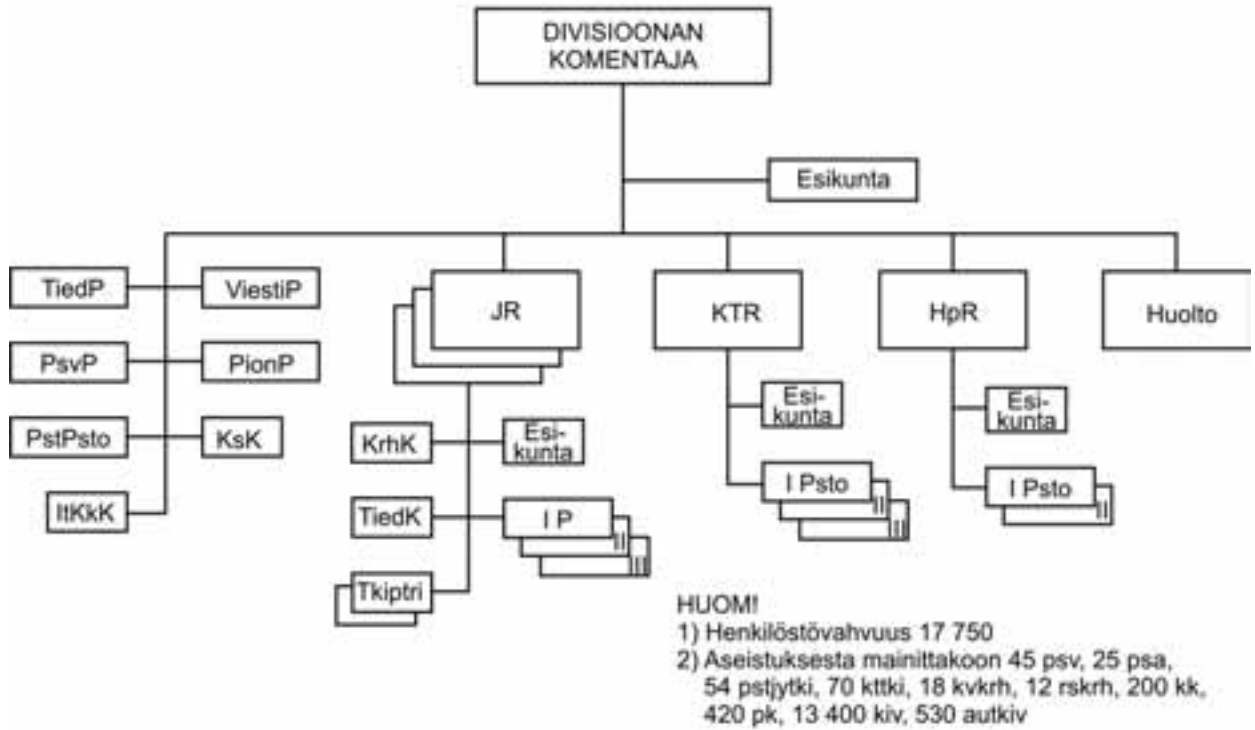
Suomalaisten joukkojen käyttöajatus

Neuvostoliittolaisten joukkojen todennäköinen käyttöajatus

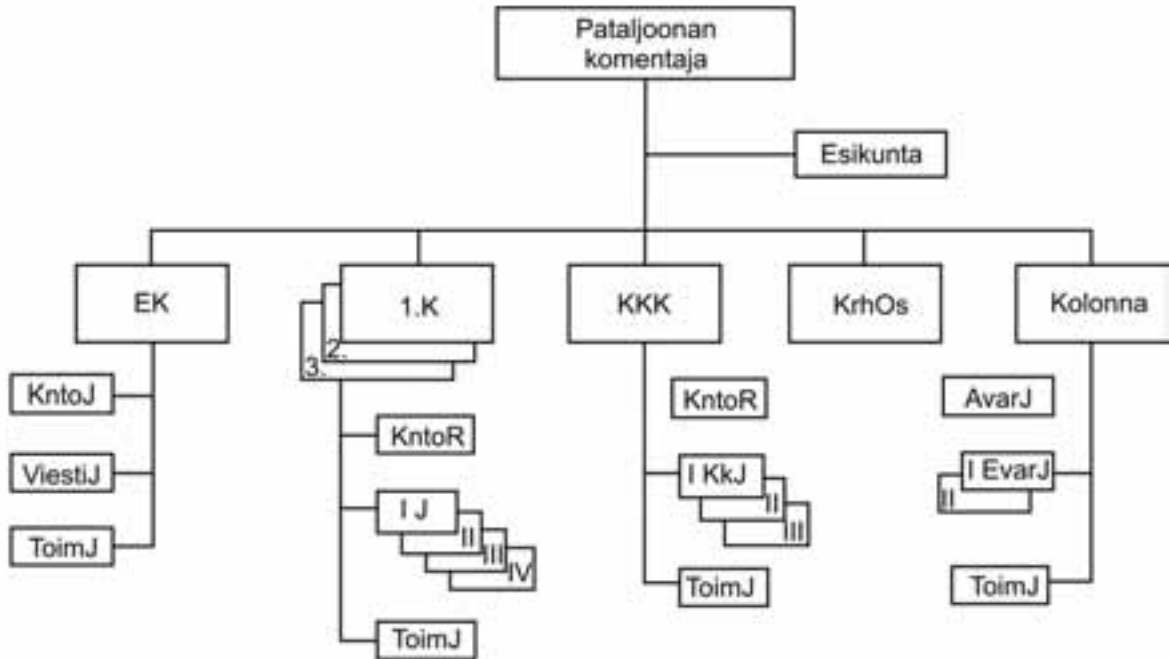

Neuvostoasevoimien jalkaväkidivisioonan kokoontulo 1939

Tiede ja ase n:o 33, 1975, s. 192

Erillisen pataljoonan kokoonpano 1939

HUOM!

- 1) Vahvuus keskimäärin 35 ups, 150 aliups, 860 m, yht 1045
- 2) Aseistuksesta mainittakoon 12 kk, 12 pk, 24 kp, 170 pist ja 2 kvkrh

Tiede ja ase n:o 33, 1975, s. 191

Varustetilanne

Jalkaväkiaseiden ja ampumatarvikkeiden sekä joidenkin varusteiden määrät talvisodan alkaessa

kivääri	250 628	päällystakki	219 864
pikakivääri	4 872	lakki	368 133
konekivääri	2 479	turkislakki	112 251
konepistooli	4 963	teräskypärä	75 000
pistooli	19 252	lumipuku	144 372
kiväärin patruunat	156 200 000	kenttäkeittoastia	269 986
käsikranaatit	150 000	selkäreppu	175 000
kraanaatinheitin	292	kaasunaamari	240 000
panssarintorjuntatykki (37 mm)	113	sukset	65 000
asetakki	317 267	polkupyörä	6 000
housut	350 000	teltta	7 282

Liikekannallepanovahvuus oli 337 000 sotilasta.

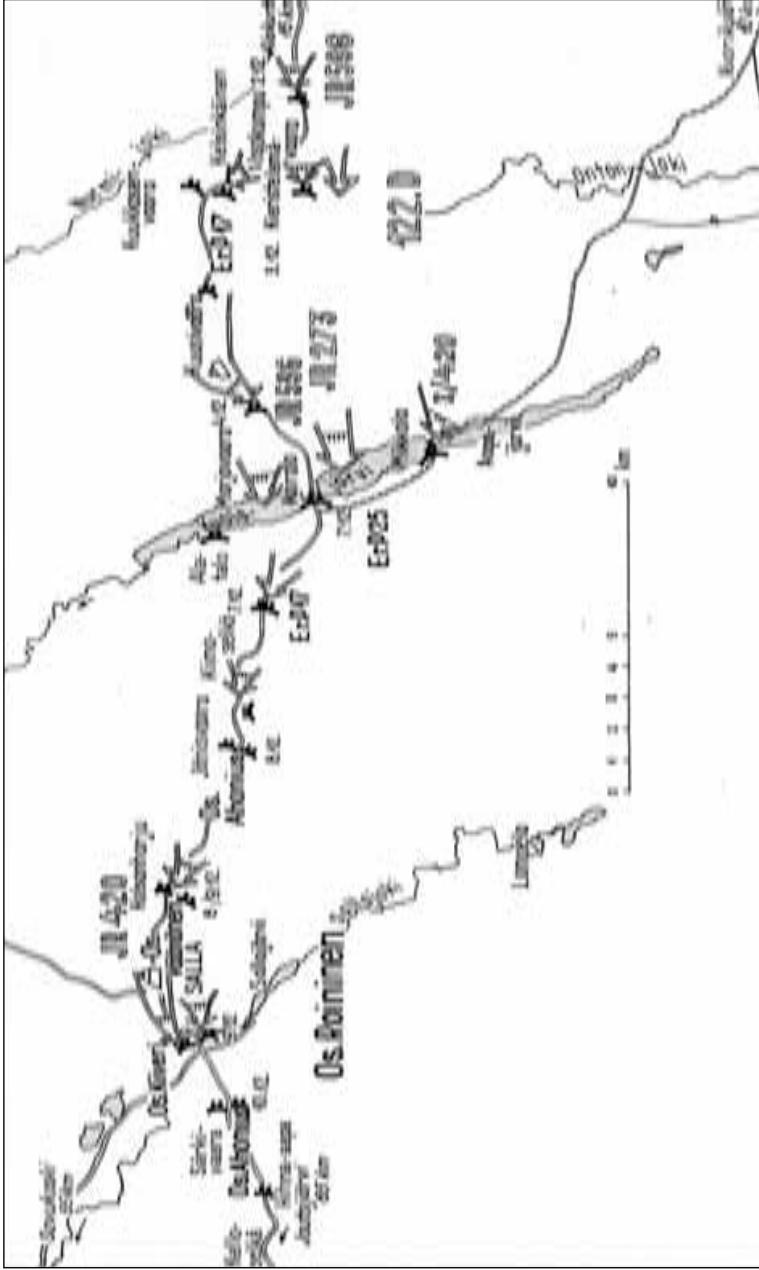
Asepukujen, lakkien, kenttäkeittoastioiden, kenttäpullojen, ja leipälaukkujen määrät lähentelivät YH:n aikana palveluksessa olleiden joukkojen tarvetta. Varalle ja täydennysjoukoille ei varusteita juuri riittänyt. Jokainen täydennysjoukkojen taistelija sai kokardin, tuntolevyn ja kaasunaamarin.

Esimerkiksi Pelkosenniemen taisteluihin lähetetyille Kuhmoisten, Sysmän ja Hartolan miehistä perustetulle VIII/KT Pr:lle riitti alkuvaiheessa vain kaksi JSP:lle annettua telttaa. Joukko sai ase- ja varustätäydennystä Rovaniemellä ja villavaatteita Kemijärvellä. Panssarintorjunta-aseiksi suositeltiin käsikranaattinippua. Pelkosenniemelle 16.12.1939 saapunut pioneerijoukkue toi mukanaan hyökkäysvaunumiinoja ja vetomiinamenetelmällä saatiinkin tuhotuksi panssareita.

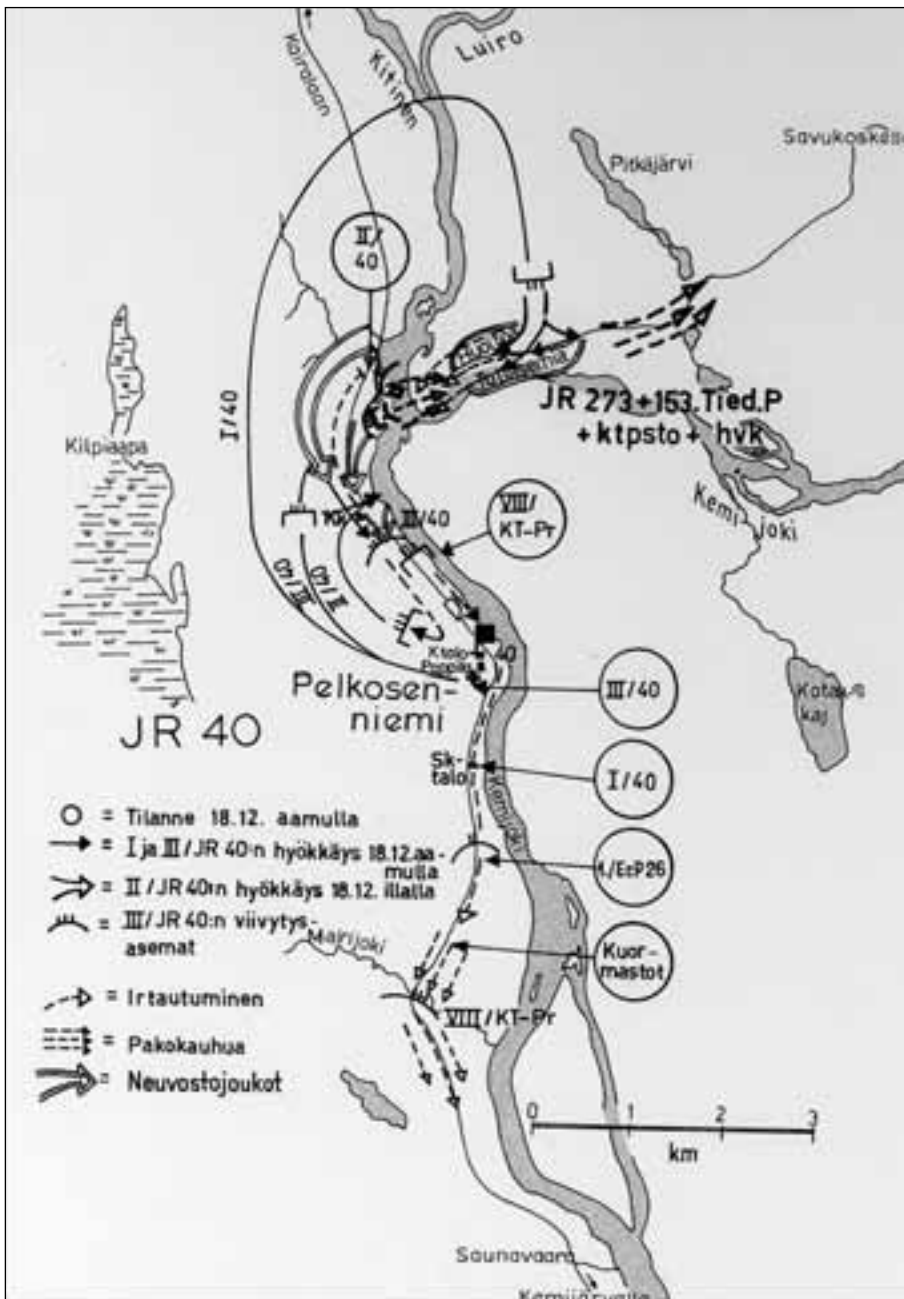
Valmiuskarttoja oli myös niukalti. Täydennyspataljoonan komentajalla kapteeni Leväsellä oli alkuvaiheessa pataljoonan ainoa luutnantti Salliselta (1/Er.P 26) saatu Lapin yleiskartta mittakaavaan 1:400 000.

Lähteet: Suomen puolustuslaitos 1918–1939, 1988, s. 541; Ojala 1963, ss. 7–19

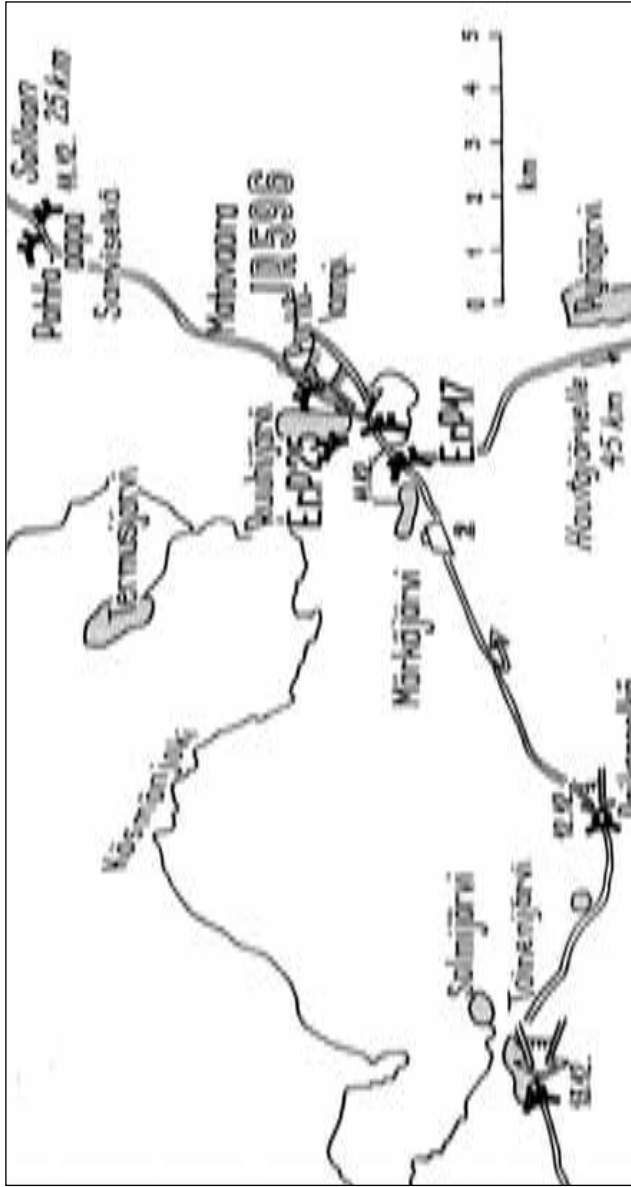
Osasto Roinisen viivytystaistelu 2.–9.12.1939
Kelsinkäisen ja Sallan kirkonkylän välisellä alueella

Pelkosenniemen taistelu 18.12.1939

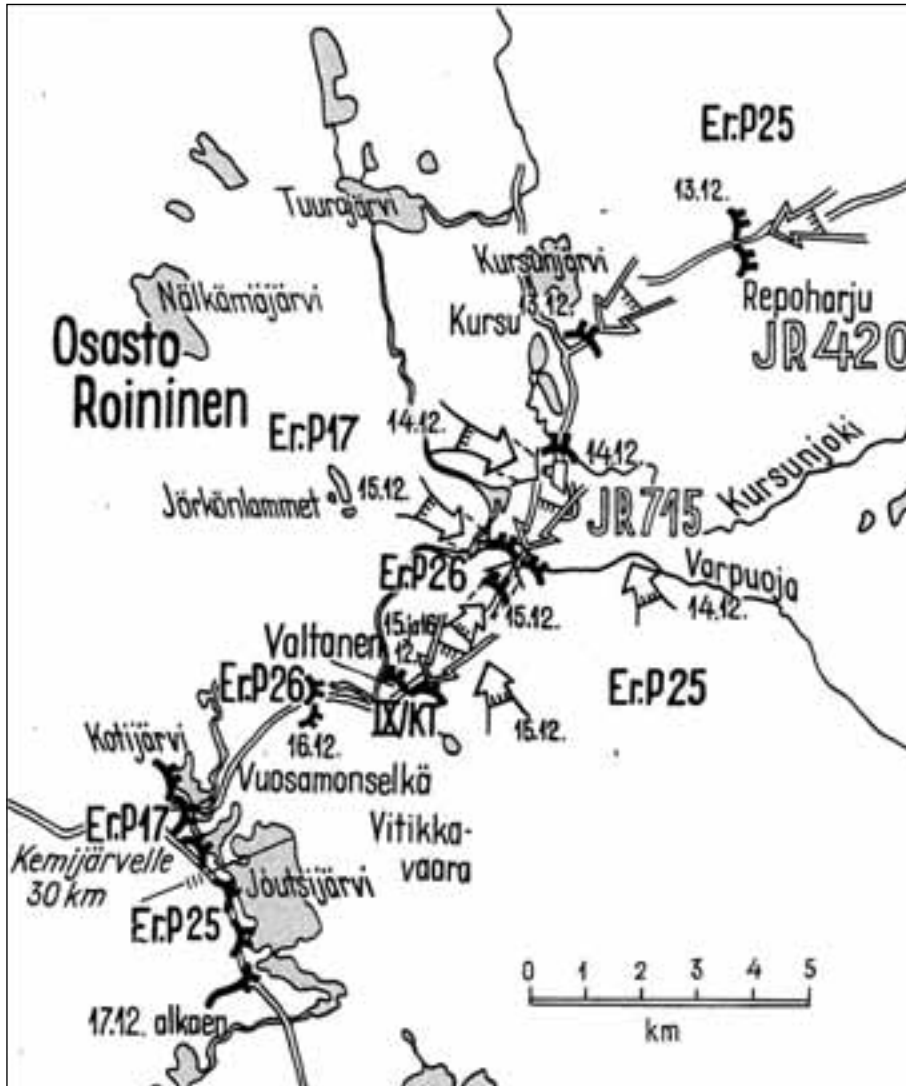

Osasto Roinisen viivytystaistelu
Märkäjärveltä Salmijärvelle 11.–13.12.1939

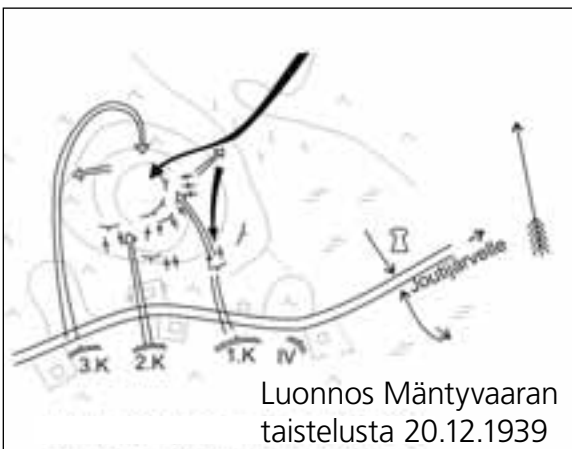
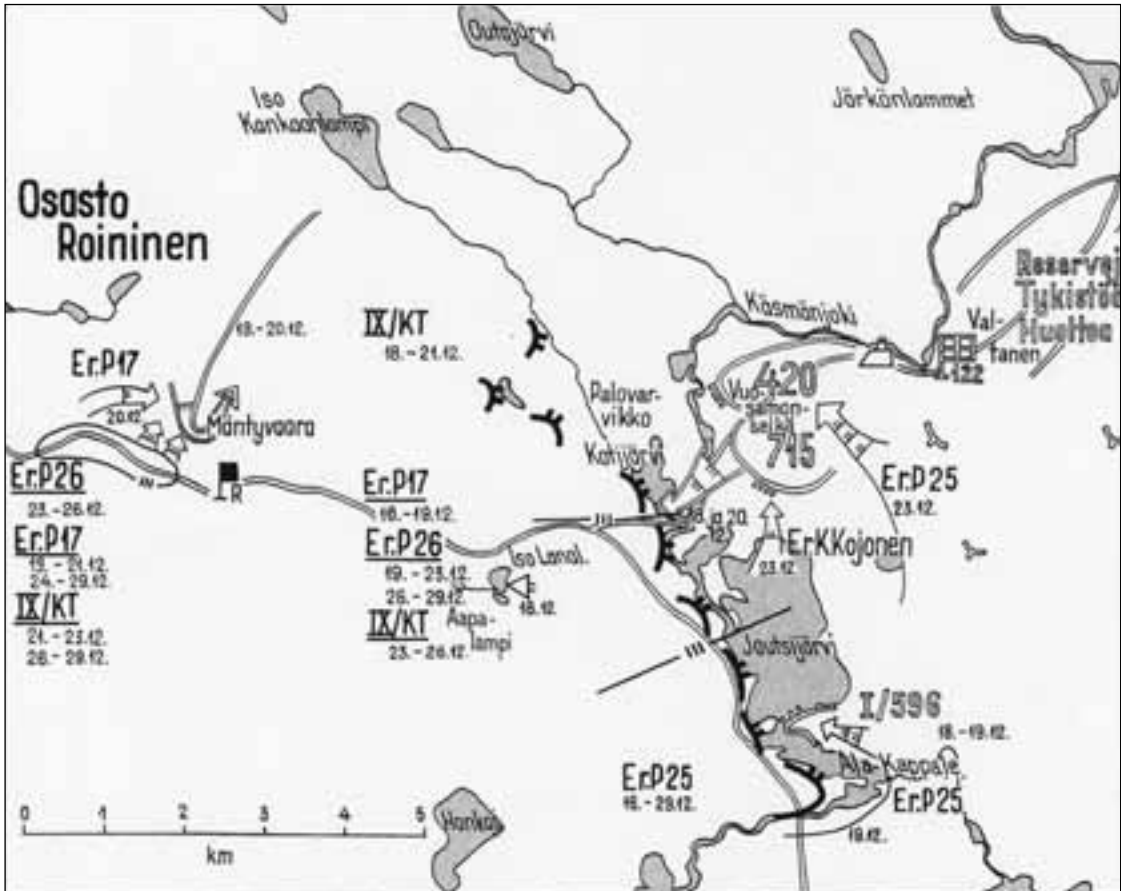

Talvisodan historia, osa 3, s. 315

Osasto Roinisen viivytystaistelu Repoharjasta Joutsijärvelle 13.–16.12.1939

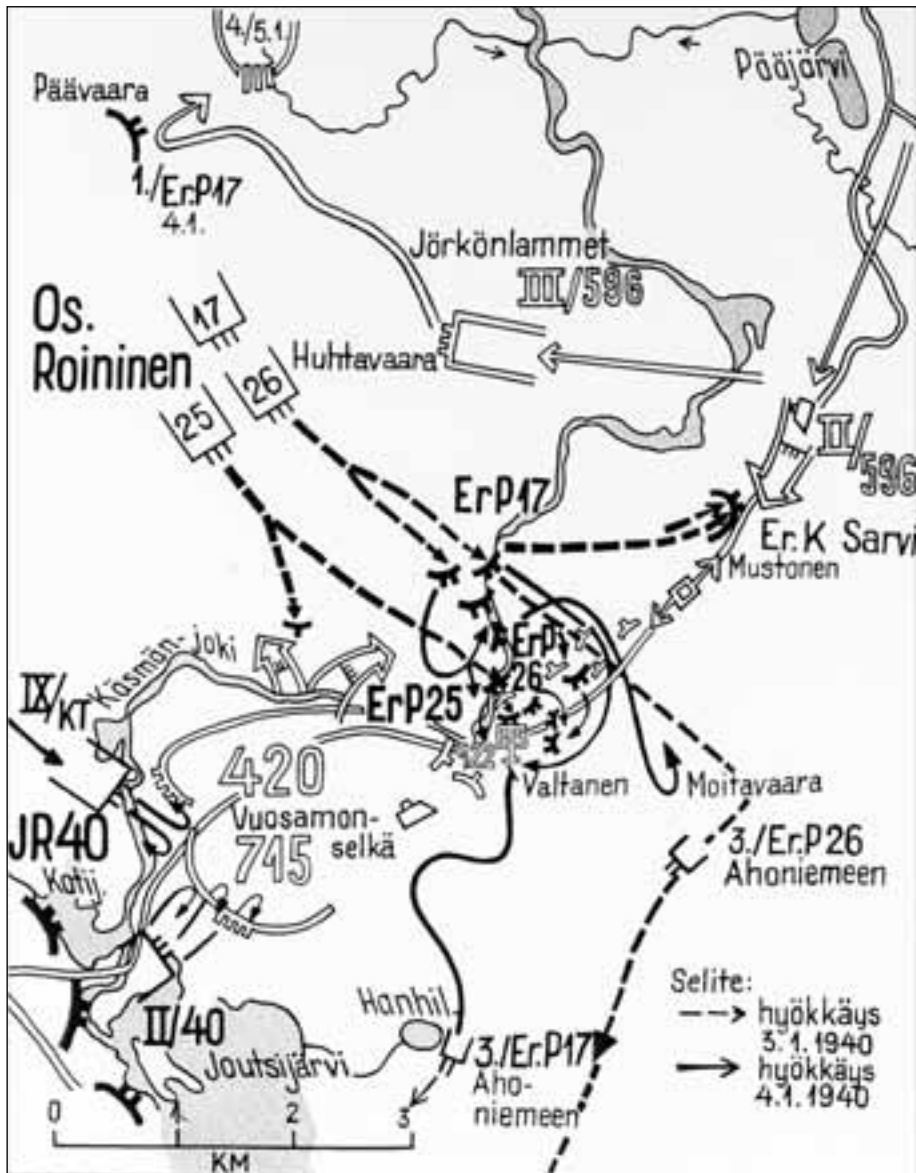

Osasto Roininen taistelut Joutsijärvellä 17.–29.12.1939

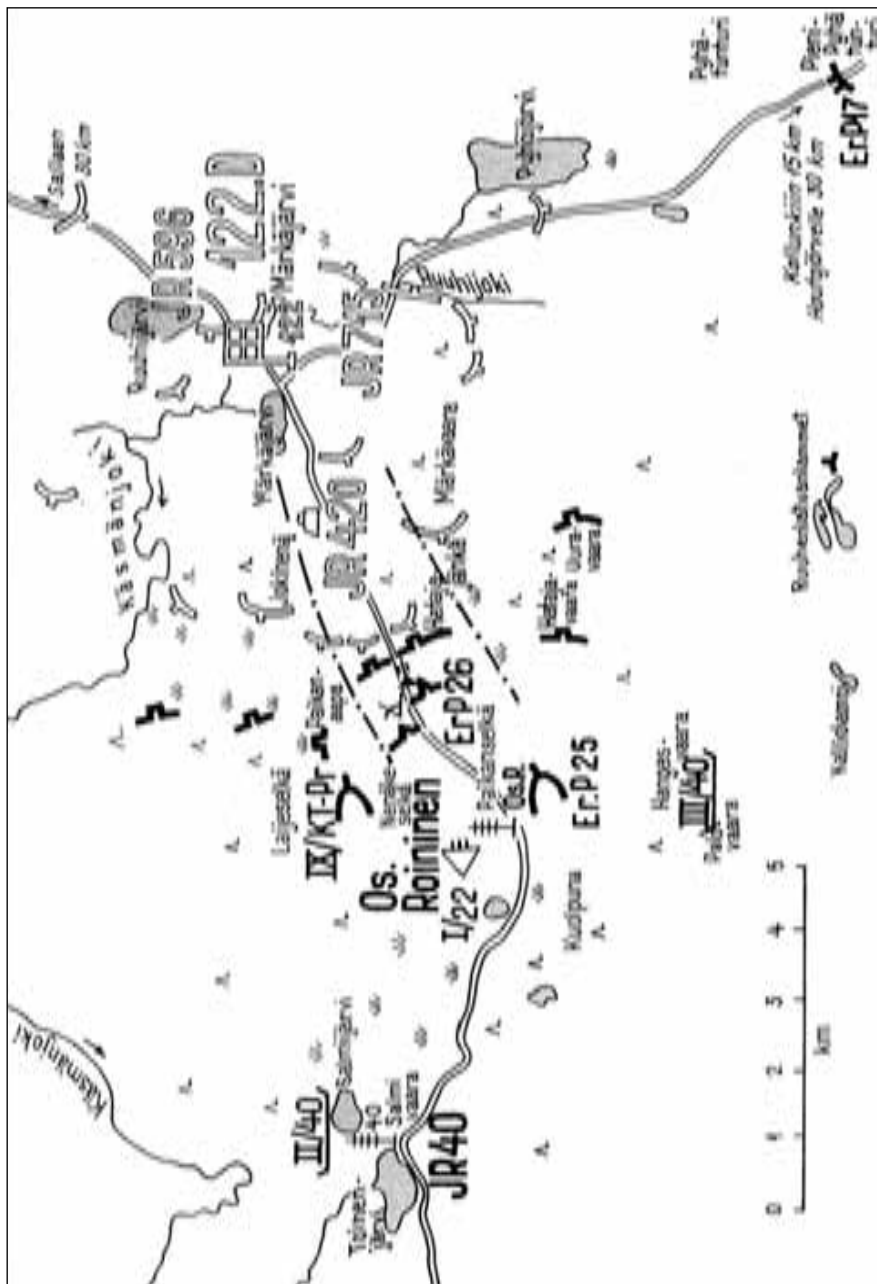

Luonnos Mäntyvaaran taistelusta 20.12.1939

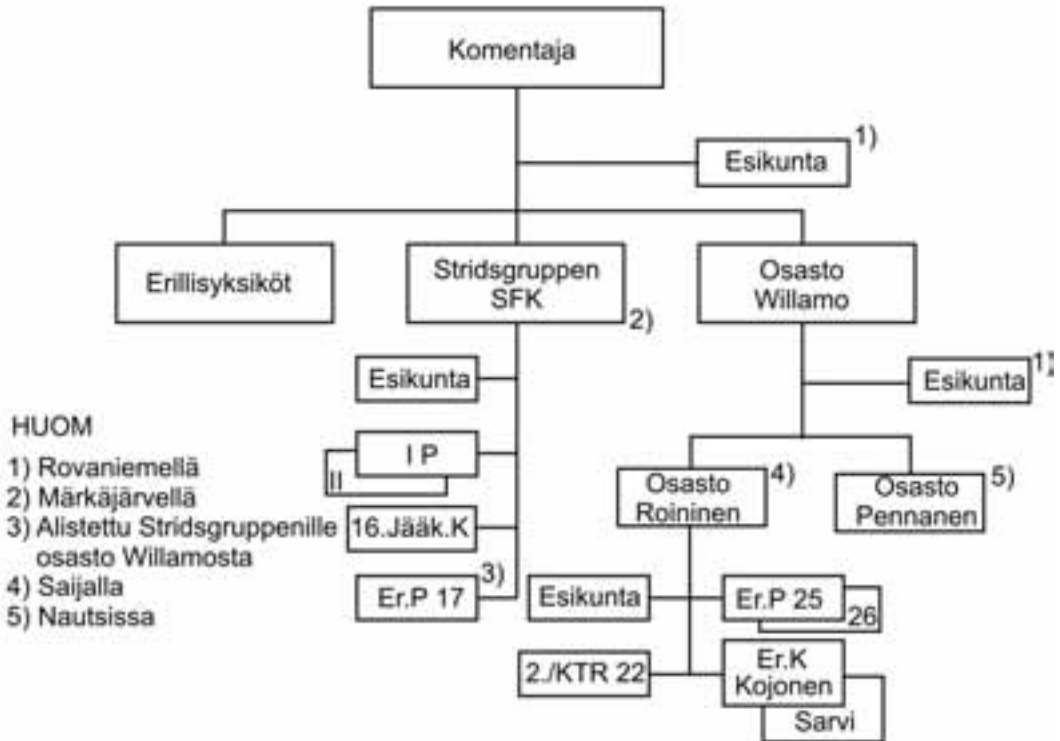
Suomalaisten hyökkäys 3.–4.1.1940

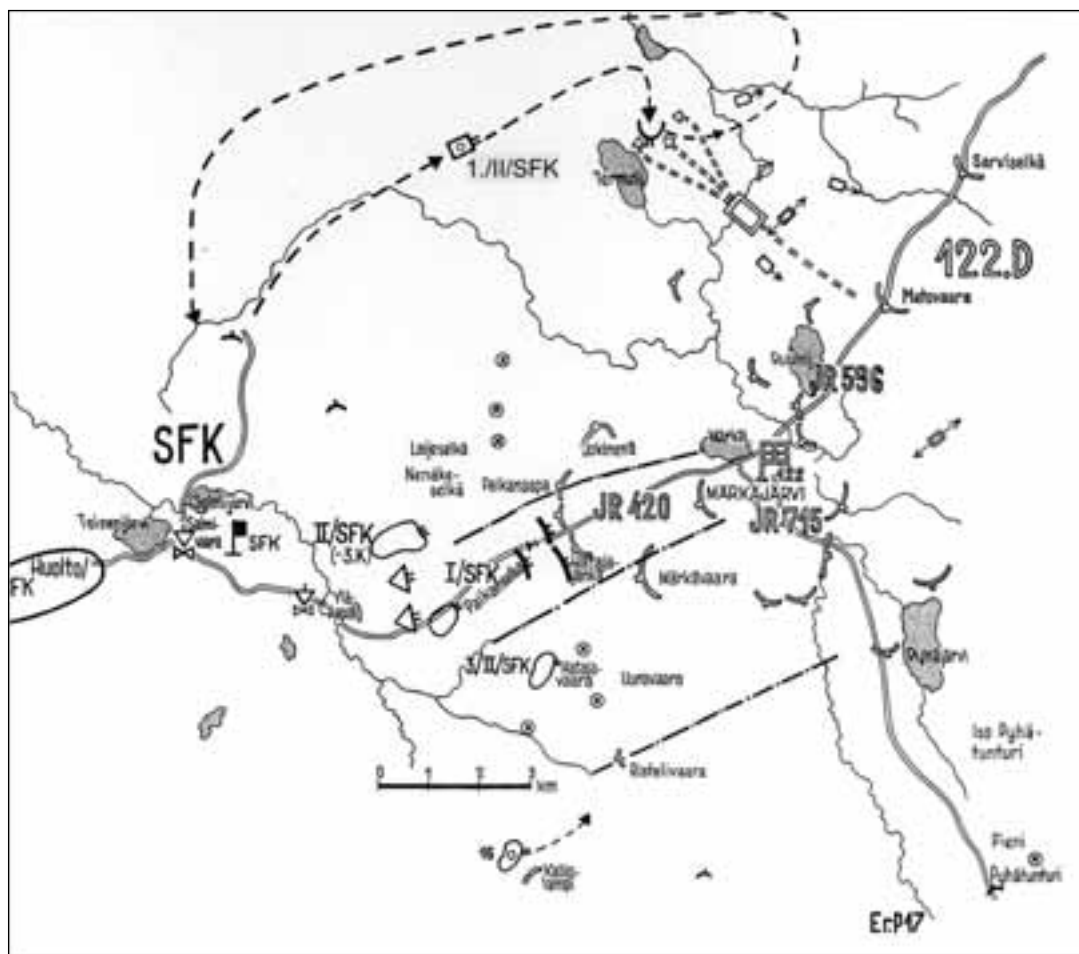
Puolustuksen järjestelyt Märkäjärvellä 10.2.1940

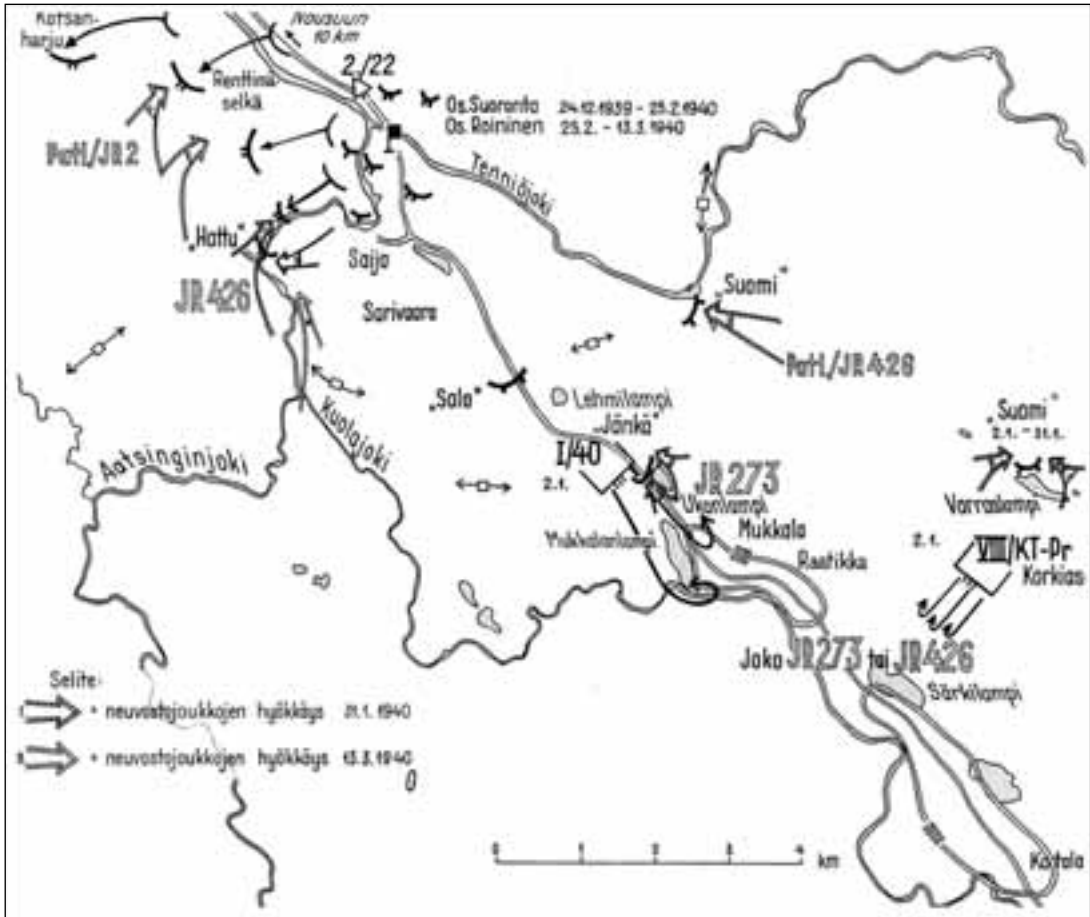
Ryhmä SFR:n komentosuhteet 27.2.–13.3.1940

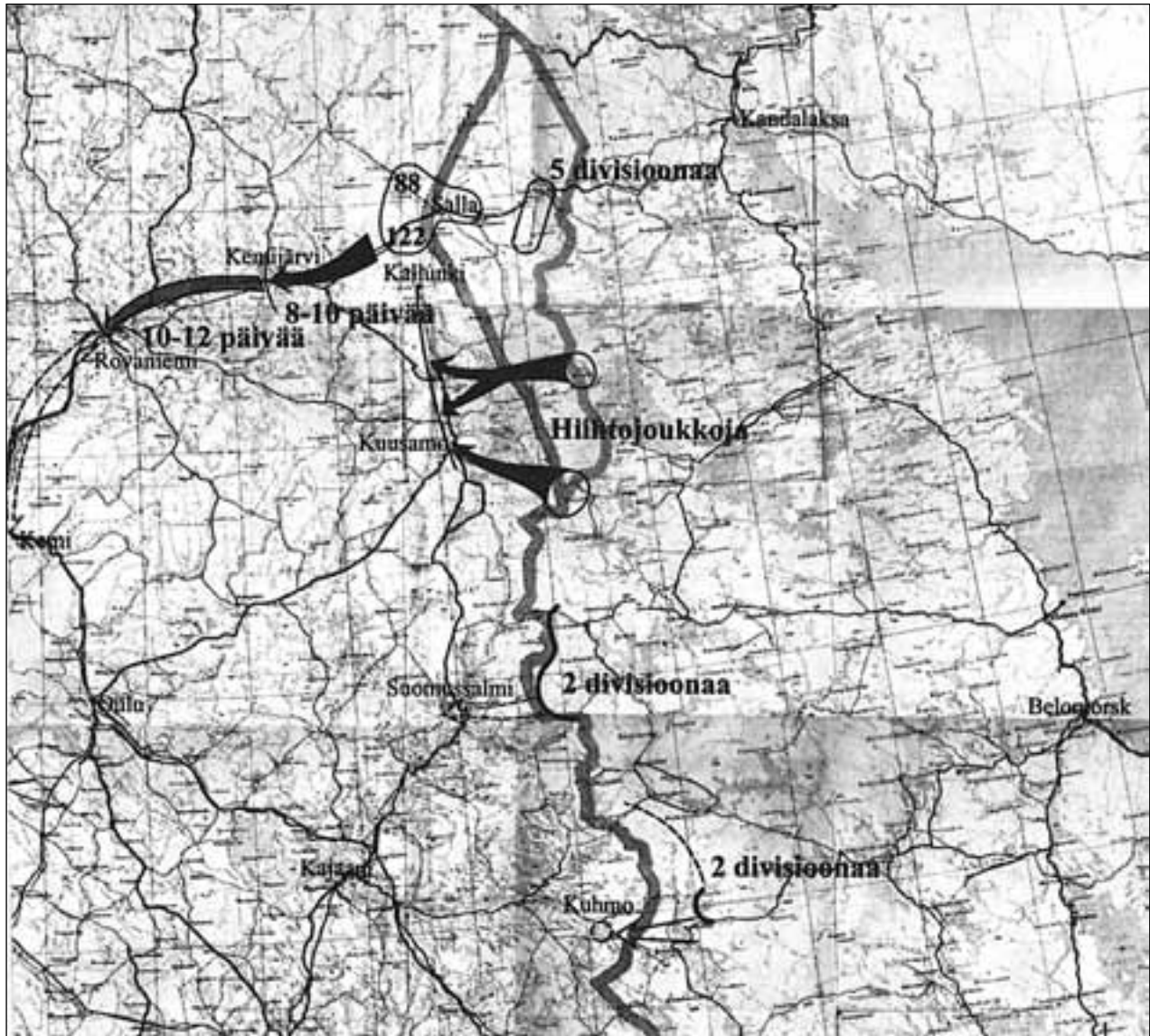
Stridsgruppen SFR:n ryhmitys ja osasto Grafströmin tiedusteluretki 1.–3.3.1940

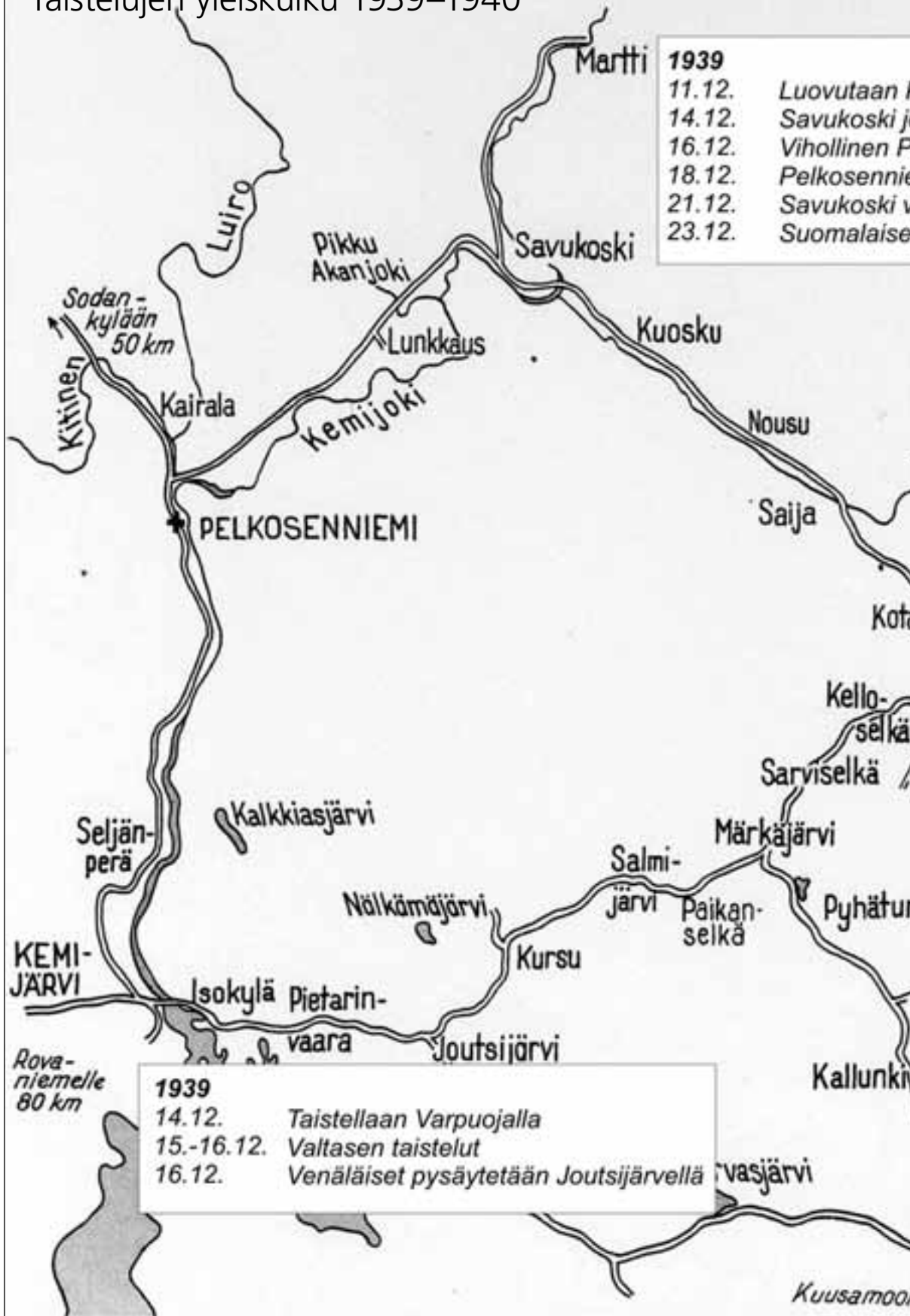
Ryhmitys Saijan suunnassa tammikuun ja maaliskuun välisenä aikana 1940

Neuvostoasevoimien hyökkäyssuunnitelma maaliskuun puolivälissä 1940

Taistelujen yleiskulku 1939–1940

Kotalasta
 joudutaan luovuttamaan
 Pelkosenniemellä
 taisteluja ja takaisinvaltaus
 vallataan takaisin
 etenevät Saijalle

1939
 30.11. Neuvostoliiton sotilaat ylittävät rajan Hanhivaarassa
 2.12. Taistelut Kelsinkäisessä
 6.-7.12. Taistelut Kairassa (Kuolajärvellä)
 8.-9.12. Sallan kirkonkylä joudutaan luovuttamaan

1940
 13.-14.1. Vihollinen perääntyy Joutsijärveltä
 16.-17.2. Paikanselän asemat miehitetään
 27.2. Ruotsalaiset ottavat rintamavastuun Paikanselästä

